

Encycl. O.

52.

STAMPFEL-FÉLE
LÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

139.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

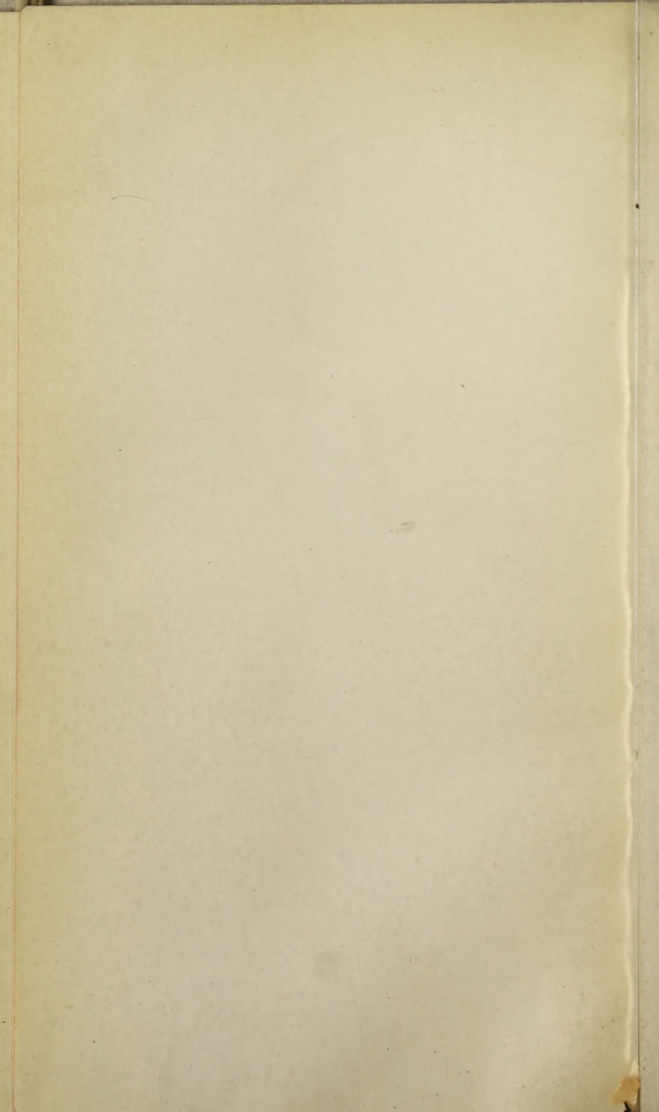
Dr. Cserép József

LATIN STILISZTIKA.

Ára 60 fill. - 30 kr.

POZSONY-BUDAPEST
KIADJA
STAMPFEL K.

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 139. —

LATIN STILISZTIKA.

SZERKESZTETTE:

DR. CSERÉP JÓZSEF

TUD. EGYET. M., ÁLL. FŐGYM. R. TANÁR.

POZSONY. — BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

LATIN STILISZTIKA.

A beszédrészek jelentése és használata.

I. A főnév.

I) Egyes és többes szám.

A) A latin gyakran többes számot használ ott, a hol a magyar rendszeren egyest; így:

1. mikor a főnév egynél több személyre vagy tárgyra vonatkozik:

mīles cūrat corpus — mīlitēs cūrant corpora
animus virginis mītigātur — animī virginum
mītigantur

továbbá: hostēs dant terga; exercitūs domōs abductī
sunt; mollite irās!

2. páros testrészekről: duōs habeo oculōs két
szemem van; patrēs pedibus eunt in sententiam (a
tanácsatyák egyik vagy másik részére lépdelnek a
tanácssteremnek, mindegyik arra, a melyet az előlülő
kijelölt az egyvéleményen levők gyülekezésére; ezen
csatlakozással nyilvánítják véleményüket, azaz mint-
egy szavaznak); praebeas mihi aurēs hallgass rám!
ide figyelj! (ellenben: in aurem alicuius dicere
aliquid sügni vlmit vlkinek).

3. a fogalom többféle vagy többszörös nyilvánu-
lásáról:

mortēs halálnemek; halálesetek
audāciae vakmerő cselekedetek
inimicitiae gyakori ellenségeskedés
invidiae irigykedés
odia gyűlölködés
carnēs húsdarabok
vīna borfajok
ligna fadarabok
imbrēs felhőszakadás
nivēs hózivatarok, havazások
aquae esőzések, gyakori esőzés

4. családtagoknak, valamely egész részeinek vagy hasonló személyeknek együttes megnevezésére: *Ti. et C. Gracchi*; — *Hispaniae* a hispaniai tartományok (*Hispania cis Iberum* és *H. ultra Iberum*), *Galliae* a gallus tartományok; — *Catōnēs* (a) Catók (= olyan férfiak, mint Cato volt), *Maecēnātēs* (a) Maecenások (v. ö. a magy. Patóék, csőszék, Gyuláék).

5. Tapasztalati igazságok és gondolati fogalmak megnevezésében a latin gyakran kiemeli az egyes eseteket vagy nyilvánulásokat s pluralist használ: *medicī quoque saepe falluntur* gyakran csalatkozik az orvos is;

mōrēs *jellem*

mōrēs corrupti *erkölcsi romlottság*

institūta } alkotmány

lēgēs }

lēgēs mōrēsque *törvény és szokás*

consilia *politika*

iūdicia *törvénykezés*

diēs noctēsque *éjjel-nappal*

B) Viszont gyakran egyes számot használ a latin:

1. gondolati neveken, gyűjtő értelemben: *iuventus* az ifjak, a fiatalság; *nōbilitas* a nemesek, a nemesség; *equitātus* a lovasság, a lovasok; *vicīnia*, *vicīnitas* a szomszédság, a szomszédok; — *senectus* az öreg ember; *antīquitas* a régiek; *indolēs* (természeti tulajdonok), *képesség, jellem*; *scientia* ismeretek.

2. egész nem vagy faj jelölésére: *eques* a lovasok, a lovasság; *pedes* a gyalogosok, a gyalogság; *mīles* a katona, a katonaság; *Rōmānus* a római vezér v. hadsereg; *Poenus* a pún vezér v. hadsereg.

3. állat-, növény-, táplálék- és gyümölcsneveken (mint a magyar): *Semper dominī bonī villa abundat porcō, haedō, agnō, gallinā, lacte, caseō, melle.* — *In rosā et violā pōtāre.* — *Fabā nōn vescor.*

4. érzéki neveken, gondolati vagy gyűjtő fogalom kifejezésére: *vestis* (ruha) ruházat

supellex (bútor) bútorzat

aes alienum (idegen pénz) adósság.

II) Érzéki és gondolati nevek.

A) Érzéki nevet használ a latin (a magyartól eltérőleg):

1. a kor s hivatali méltóság megnevezésére, kivált állitmányi jelzőként: *Pater meus puerulō mē in Hispaniam imperātor proficiscens Carthagine Jovī optimō maximō hostiās immolāvit.* (Nep. Hann. 2.). *Cicero consul. Tarquinio rēge. Mē duce. Cimon cum patre ā puerō in exercitibus versatus est.* (Nep. Cim. 1.). — *A puerīs* (gyermekségüktől fogva). —

Ide sorolhatók az ilyenek: *prudentis est okosság; stultī est bolondság, oktalanság.*

2. midőn az országot az illető nép nevével jelöli meg: *Erant omnīnō itinera duo: unum per Sēquanōs, angustum et difficile. Caesar in Belgīs omnium legiōnum hiberna constituit.*

B) Viszont némelykor a magyar érzéki névnek felel meg a latinban gondolati név; így nevezetesen

1. személyre vonatkozólag: *Titus, amor, ac dēliciae generis hūmānī* (Titus, az az általánosan szeretett és kedvelt férfiú.) *Antōnius, insigne odium omnium hominum* (általános gyűlölet tárgya v. általában gyűlölt ember). *Imperium ad summam stultitiam nēquitiamque vēnit* (oktondi és semmirekellő emberek kezébe került a hatalom). Ilyenek még pl. *latrōcinium rablóbanda; servitia rabszolgák; imperia fővezérek.* — *Duo illa reipublicae paene fāta* (az a két — hogy úgy mondjam — rossz szelleme a köztársaságnak).

2. tárgyra vonatkozólag:

odörös illatszerek

religio istenszobor (v. — kép).

3. rátermettség vagy foglalkozásbeli kiválóság megjelölésére;

ad dīcendum nātus szónoknak termett

in dicendō aliquid consecutus est némi szónoki sikert aratott

prudentiā cīvili flōruit kitünő államférfiú volt
eloquentiae laude flōruit mint szónok elismerést
vívott ki

virtūte imperātōriā flōruit kitünő hadvezér volt.

III) *Igéből képzett főnevek.*

(Substantiva verbalia.)

A) A -tio (-sio) végzetű verbalis főnevek jelenthetik:

1. a cselekvést, még pedig a) a melyet végeznek:

inventio *föltalálás*

[ellenben: inventum a *találmány*]

vastatio *elpusztítás*

[ellenben: vastitās a pusztítás következménye:

pusztulás, dúlt állapot]

mōtio mozgás, mozdulás

[ellenben: mōtus a mozgás állapota: in mōtū
esse mozgásban lenni; teriae mōtus föld-
rengés].

- b) a melyet szenvednek:

existimātio a) *megítélés,*

b) *vélemény, hírnév,*

(= megítéltség)

offensio *boszantás, sértés*

boszúság, elkeseredés

admīratio *csodálás*

csodálat (= csodál-

tatás)

pl. admīratio divitiārum a gazdaság csodálása
admīratio nem habeo csodálat tárgya vagyok.

2. a cselekvés eredményét:

coniunctio *kapcsolat* (és: *kapcsolás*)

exercitatio *gyakorlat* (és: *gyakorlás*)

occupatio *foglalatosság* (és: *elfoglalás*).

3. A cselekvés módját:

institutio *tanításmód*

oppugnatio *ostromlásmód*

4. a cselekvés lehetőségét:

valetudinis cūratio nōn est az egészség ápolása
lehetetlen

Ilyenek: excūsatio a mentegetődzés lehetősége, oc-
cultatio a titoktartás lehetősége; továbbá -tus, -sus:
receptum nōn habet *lehetetlen visszavonulnia*; hostes
ad telī coniectum vērērunť (‘lőtávolságra’); mer-
cātōribus aditus ad Nerviōs nōn erat (‘nem járulhat-
tak’); multī reditūs ad studia litterārum dantur
(‘számos út-mód kínálkozik arra, hogy az ember
ismét irodalmi tanulmányokra térjen’).

5. a cselekvésre való alkalmatosságot:

inventio *találékonyság*

cōgitatio *gondolkozó képesség*

ōratio *szónoki előadás*

dictio

ēlocutio

} *előadásmód, stilus,*

Jegyzet. Érzéki jelentésük ritka; pld. possessio *birtok*; accūsatio *vádirat*, ōrātio *beszéd*.

B) A **-tor (-sor)** végzetű verbalis főnevek a személyt jelölik meg hivatásszerű foglalkozásáról, nevezetes vagy jellemző cselekedetéről:

	hivatal	{	dictātor praetor
	hivatásszerű rendes foglalkozás	{	ōrātor (hivatott) <i>szónok</i> accūsātor (hivatásszerű) <i>vádló</i> negotiātor <i>kereskedő</i>
nevezetes cselekedet	{	Rōmulus, <i>conditor</i> urbis (= qui condidit urbem)	
		Themistocles, patriae <i>liberātor</i> (= qui liberāvit patriam)	
		Cicero, Verris <i>accūsātor</i> (= qui accūsāvit Verrem)	
		Juppiter <i>Stātor</i> (= qui stitit hostēs)	
jellemző cs.	{	calumniātor (= qui calumniārī solet) (senex) <i>laudātor</i> temporis acti (= qui laudāre solet tempus actum)	

Ebbeli jelentésüket jelzői minőségükben is megtartják: *victor exercitus*; *ista bellatrix irācundia*.

NB. *Egyes* (nem állandó s hires) cselekvésre vagy múltó állapotra nézve így jelöli a személyt a latin: *is, qui accūsat* (v. *accūsāvit*); *qui hodiē dicit* a mai szónok

<i>ī, qui</i>	{	<i>audiunt</i> (v. <i>audiēbant</i>)	mostani v. egykori	{	hallgatói
		<i>legunt</i> (v. <i>legēbant</i>)			olvasói
		<i>adsunt</i> (v. <i>aderant</i>)			jelenlevők
		<i>pārent</i> (v. <i>pārebant</i>)			alattvalói

C) A kicsinyítő főnevek (dēminūtiva) kicsinyítő jelentésükön kívül értetik egyszersmind az illető személy (v. tárgy) jellemző tulajdonságát is, a melyet olyankor külön is ki kell fejeznünk a magyarban (p. o. *his hamis*, *his okos*):

gyengédség, kedveskedés	{	<i>amīculus</i> a <i>kedves</i> jó barát		
		<i>filiolus meus</i> az én <i>kedves</i> fiam		
		<i>mātercula</i> a <i>kedves</i> jó anya		
		<i>lectulus meus</i> <i>mē</i> oblectat		
részvét	{	<i>muliercula</i> (egy) <i>gyenge</i> nő		
gűny	{	<i>lacrimulae</i> <i>krokodilus</i> -könyek		
		<i>rusticulus nōn incautus</i> <i>furfangos</i> falusi		

megvetés { Graeculus *élhetetlen, jámbor* görög
nummī a *nyomorult* pénz

D) **Latin igének vagy igenévnek sokszor főnév felel meg a magyarban.** Nevezetesen pedig *főnévvel* fordítunk le sokszor:

1. igenevet:

a) *invidēre* non cadit in sapientem, a bölcset nem fogja el *irígység*; in exiliō *esse* miserum est a *számkivetés* keserves állapot

b) ad urbem *expugnandam* a város *bevételére*

Brutus et Cassius ab *occidendō* Caesare nōn abhorruērunt B. és C. nem borzadt vissza C. *meggyilkolásától*

c) pater meus *moriens* mihi praecēpit *halálos ágyán* lelkemre kötötte atyám

sōl *oriens* et *occidens* diem noctemque conficit
(a nap *kelte és nyugta*)

timentis speciem praebētis *félelem* tükröződik le rólatok' (= úgy látszik, mintha félnétek)

interrogantī respondit *kérdésére* így válaszolt

fremitus indignantium a *fölháborodás* moraja

occīsus Caesar multis pulcherrimum facinus vidēbatur C. *meggyilkolása* sokak szemében szép tettnek tűnt föl.

expertus dīco *tapasztalásból* mondom

fēcit iratus *haragjában* tette

instructī stābant *teljes rendben* álltak

post urbem *conditam* a város *alapítása* után

urbe *dēlētā* a város *elpusztítása* után

2. accusativus cum infinitivo-t:

nego hōc fierī *posse* tagadom ennek a *lehetőségét*

Rōmānōrum intererat *Carthāginem dēlērī* a rómaiaknak *érdekükben* volt C. *pusztulása*

Solōnem sapientissimum fuisse vel inde appāret
S. *kiváló bölcsesége* kitűnik már abból is.

audīvī	{	<i>advenīre</i>	{	érte-	{	<i>érkezésedről</i>
tē		<i>advenīsse</i>		sültem		<i>megérkezésedről</i>
		<i>adventūrum esse</i>				<i>készülő érkezésedről</i>

3. függő kérdést:

dīc, quid *sentiās* mondd meg *véleményedet*

Caesar *quid fieri vellet*, exposuit C. előadta kívánságát

quanta vis sit amicitiae, nemo ignorat mindenki ismeri a barátság nagy jelentőségét

quaeritur, quid sit deus az isten mibenléte tárgya a vizsgálódásnak

res quemadmodum gesta sit, expōnam elő fogom adni a dolog lefolyását

Hannibal statim cognovit, *quantō in discrimine esset exercitus Rōmānōrum* H. csakhamar átlátta a római hadsereg veszélyes helyzetét

Videndum est, *quō sua quemque nātūra maximē ferre videātur* mindenkinek tekintetbe kell venni a természetes hajlandóságát

Diligenter considerandum est, *quid ex quāque re evenire soleat* (. . . . . mindennek a következését)

4. jelző mondatot:

omnia, quae concupivī, consecutus sum elértem minden kívánságomat

consecutus est id, quod sibi proposuerat elérte célját

huic quī successit, utódja; *illa, quae statim consecuta sunt*, a közvetlen következés; *ea, de quibus dicitur*, a beszéd tárgya; *quī arma ferre possunt*, a fegyverfoghatók; *ii, quī audiunt*, a hallgatóság.

5. másféle mellékmondatot:

annō ante, quam nātus sum születésem előtt egy évvel
dum in Siciliā sum Siciliában tartózkodásom alatt
ex quō quum quaereretur, ... respondit azon kérdésre, ... így válaszolt

perfēcit, ut consul creārētur keresztül vitte consullá választását

munitio, quam, uti dēfenderet, accēperat a védelmére bízott sáncz

timēbant, ne hostēs aggrederentur féltek az ellenség támadásától

quōminus diūtius his locis simus, prohibet továbbí itt maradásunkat gátolja . . . . .

Meneclidēs *quum huic obiiceret, quod liberos nōn habēret neque uxōrem duxisset* midőn M. fölhányta neki gyermektelenségét s nőtlenségét . . . . .

E) Számos más esetben is eltér a magyar szólás-mód a latintól; így például:

1. A latin a könnyen odaérthető fogalmat sokszor egyszerűen csak meghatározó s mutató névmás vagy melléknév semlegesével fejezi ki:

a) *illud* constat *annyi* bizonyos

hoc teneo ragaszkodom *abbeli* nézetemhez, *biztosra* veszem

hoc ūnum sequor csak arra az egy célra törekszem
idem sequitur ugyanazon *célt* tartja szem előtt
ad id ipsum creātus éppen erre a *célra* választott
illud Horātiū Horatius ama *mondása*

ea affert, quae nemo crēdit olyan *okokat* (v. *bizonyítékokat*) hoz föl, a melyeket senki sem hisz el

b) *externa* cognoscere tanulmányozni a *külföldi viszonyokat*

multa in eō *praeclāra* cognōvī számos jeles *tulajdonságot* ismertem föl benne

in animō hominum sunt *dīvīna* quaedam az emberi lélekben vannak bizonyos *isteni vonások*.

2. Egyszerű latin főnévnek a magyarban gyakran főnévi jelzős vagy összetett főnév felel meg:

a) in philosophiā a bölcsélet *terén*

in summō periculō a legnagyobb veszély *pillanatában*
 post aliquot annōs néhány év *leforgása* után
pax secuta est *békés állapot* következett

Sullam *rēs publica* revocāvit a *közügy érdekei* szólították haza Sullát

dē virtūte certāre a derékség *pálmájáért* versengni
 fāma mē movet a dicsőség *szempontja* sarkal engem

b) officium kötelesség és *kötelességérzet*

gaudium öröm „ *örömmérzet*

vēritas igazság „ *igazságszeretet*

libertas szabadság „ *szabadságszeretet*

glōria dicsőség „ *dicsőségre vágyás*

scelus gonoszság „ *gonosztett*

turbo forgás „ *forgószél*

sine multo sanguine nagy *vérontás* nélkül.

3. Máskor meg jelzős latin főnévnek felel meg magyar összetett főnév:

a) multa tēla *nyilzápor*

nocturnus vīsus *álomlátás*

via transversa *keresztút*

tristis nuntius *gyász hír*

summa mendīcitās *koldúsbot*

- b) multitūdo hominum *tengernép*
 amor patriae *hazaszeretet*
 amor suī *önszeretet, önzés*
 fidūcia suī *önbizalom*
 magnā suī fidūciā *nagy magabiztában*
 praedārum ac furtōrum receptrix *orrgazda*

4. A latin nem szeret tárgyi vagy gondolati fogalmakat személyesíteni, mint a magyar; ennél fogva így mondja inkább:

hic liber est dē senectūte (magy. „szól’ v. „értékezik’)
 hōc librō agitur dē senectūte (magy. „szó van’)
 Rōmānī cum Carthāginiensibus pācem fēcērunt
 (Róma . . . . Carthágóval)

Themistoclis prūdentiā Graecia liberāta est
 (Th. okossága’)

Jegyzet. [A latin] is személyesít azonban olyan főneveket, a) melyek közvetve személyeket jelölnek: senatus dēcrēvit; aurea aētas sine lēge fidem rectumque colēbat (az aranykorbeli emberek . . . . tiszteletben tartották’), Graecia capta ferum victōrem cēpit (a legyőzött Görögország hatalmába kerítette műveletlen legyőzőjét’); — b) a melyek lelki erőt vagy indulatot jelölnek: ratio postulat; multōs supplicii metus a scelere revocāvit; — c) melyek az emberre befolyással levő körülményeket vagy szempontokat jelölnek, ú. m.: hely, idő, természet, halál, élet, törvény, történelem, dicsőség, igazság seff.: historia nōn mentitur; paupertās impulit Horātium, ut versūs faceret (szegénysége vitte rá . . . .)

Személyre illő jelző helyett is inkább főnevet kapcsol össze a tárgyi vagy gondolati fogalom nevével. Ilyenkor tehát két egymással összekapcsolt főnév fejez ki egy fogalmat; azért az ilyen kapcsolat neve **hendiadyoin** (egy, kettővel’). A magyar többnyire összetett vagy pedig jelzős főnevet használ helyette:

spectātor ac testis *szemtanú*
 aestus febrisque *forró-láz*
 ignāvia et prōditio *gyáva árulás*
 timor et fuga *ijedt futás*
 moderātiō et sapientia *bölcs mérséklet*
 ratio et doctrīna *elméleti tudás*
 vis et gravitās *nehézkedő erő, nehézkedés*

Használja a latin a *hendiadyoint* másféle jelzős kifejezések helyett is, mint pld.:

ars et praecepta *műszabályok*
cāsus et temeritās *vakeset*
lux et diēs *napvilág*
ēventus atque exitus rērum *végkimenetel*

5. Jelző helyett *olykor* praepositíós határozót használ a latin s ennek a magyarban jelzős vagy összetett főnév vagy pedig melléknévi igenévvel erősített kifejezés felel meg:

pugna nāvālis apud Salamīna (*salamisi tengeri csata*)

liber dē coniūrātione Catilīnae (*a Catilina-összeesküvésről szóló könyv*)

Hispania ultra Iberum (*az Iberuson túl fekvő H.*)
ex Italiā itinera in Galliam (*az Italiából Galliába vezető utak*)

homo ex plebe (= plebēius)

heres ex asse (*általános örökös*)

mensa ē marmore (*márványasztal*)

aetās dē ferrō (*vaskor*)

ab ōrātiōne digressio (*a beszéd tárgyatól való eltérés*)

mors cum glōriā (*dicső halál*)

cīvitās sine imperiō (*kormányhatalom nélkül való állam*)

exercitus sine duce (*vezértelen hadsereg*)

vir sine metū (*félelmet nem ismerő férfiú*)

Jegyzet. A latin is használ némelykor participios erősítést: pugna ad Cannās commissa (*a Cannae mellett vítt*) = pugna ad Cannās = pugna Cannensis).

NB. A politikai s társadalmi irányt és gondolkozásmódot jelelő modern fogalmakat többnyire körülírással fejezi ki a latin, mint pld. *civilizáció*, *műveltség* vita perpolitā hūmānitāte, hūmānus cīvilisque cultus, cultus et hūmānitās; *konzervatívizmus* studium conservandae salutis commūnis et ōtiī.

II. A melléknév.

a) Általában.

I) *Melléknév igen gyakran fordul elő a latinban főnév gyanánt.*

A) *Valódi főnevekké váltak s mint ilyenek jelzővel is állhatnak:*

1. *amicus* a barát, *aequālis* a kortárs, *mercennarius* napszámos, *princeps* főember, *vīcīnus* a szomszéd, *socius* társ.

Továbbá: *adversarius*, *argentarius*, *familiāris*, *inimicus*, *peregrīnus*, *populāris*, *rusticus* (paraszt), *sagittarius* stb.

2. *patria* (scil. terra); *hiberna*, *aestīva*, *statīva* (sc. castra); *annālēs* (librī) évkönyvek; *decuma* (pars) tized; *dextra*, *sinistra* (manus); *primās* (partēs) agere főszerepet játszani; *repetundae* (rēs v. pecuniae) követelés, zsarolás.

3. a semlegesnemű singularisban: *bonum* a jó, (summum bonum a legfőbb jó); *malum* a rossz, a szerencsétlenség; *commodum* haszon, kényelem (commoda publica a közjó); *incommodum* kár, veszteség, kényelmetlenség; *insigne* jel, jelkép, *vērūm dicere*; *grātum facere*, stb.

B) Ezenkívül is számos melléknév használatos főnév gyanánt.

1. a hímnemű pluralisban, személyek egész fájának jelölésére:

bonī igaz hazafiak; (optimaták, patrióták); *improbī* rossz hazafiak; *summī*, *infimī* (gazdagok, szegények); *divitēs*, *pauperēs*; *doctī*, *indoctī*; *fortēs* fortuna adjuvat; *Rōmānī*; *meī* az enyéim, *suī* az övéi, stb. Jelzővel: *omnēs improbī*, *multī bonī*, *decem divitēs*, *meī invidī*. — Így is: *hominēs doctī* a tudós világ.

NB. A singularis nominativusban csak *vir-* és *homo-*val kapcsolatban: *homo doctus* tudós, *homo doctissimus* nagy tudós, *homo vērē doctus* igazi tudós. — De a függő esetekben egymagukban is: *quid inter doctum et rudem interest?* — *stultī est* (oktalan-

ság'), *errantē* viam monstrāre (útbaigazitani a tévelgőt). Nominativusban ritkán: *probus* invidet nēmīni.

2. a semlegesnemű pluralisban, leginkább azonban csak a nominativus és accusativus, a többi eset *reszel* kapcsolatban: *turpia* fugere; *omnia* prōvidēre (előre gondoskodni mindenről); *magna* quī spectat (,nagyralátó'); *quid multa?* (mire való itt a sok beszéd)? *magna* petis (,sokat v. ,nagyot' kívánsz). Jelzővel: *multa* in eo *praeclāra* cognōvī (,sok szép vonást' ismertem föl benne). — De már: *inopia omnium rerum* (teljes szegénység); *omnibus* in rebus (minden tekintetben); *abhorrere ā rēbus turpibus*. — Ritkán *rēs* nélkül is, mint: *amoena* est memoria *praeteritōrum*; *praeteritōrum futūrōrumque* prūdētia; *nōn* fuit *hīs omnibus* contentus.

NB. *Hoc* dīco — *dē hāc rē* agitur. *Tria* háromféle — *duae rēs* kétféle.

3. az *-us* (*-er*) *-a* *-um* végzetű melléknevek semlegesnemű singularis genitivusában (*gen. partitīvus*), s praepositíós eseteiben: *quid novī?* hostēs *ex tūtō* vīserē; *ad extrēmum* (,körömszakadtáig') pugnāre; *ā prīmō ad extrēmum* (,elejétől végig'); *in publicō* ,az utcán'; *in mediō* relinquere (,félben', ,eldöntetlenül') *dē mediō* tollere, removēre (eltenni láb alól); *in medium* prōferre (megismertetni); *rēs in medium* venit (ismeretessé lesz); *in medium* prōdire (megjelenni a nyilvánosság előtt); quaerere *in medium* (,a közre' keresni); *in mediō* posita (,mindenkinek szolgálatára álló'), *rēs in mediō* positaē ,közvagyon'; *in dubium* vocāre (,kétségbe vonni'); *sine dubiō* ,kétségkivül'; *dē integrō* ,újból'; *dē suō* ,a sajátjából'; *ex aequō bonōque* (a jog és méltányosság szem előtt tartásával).

Jegyzet. Főnév gyanánt használt melléknév mellett névmás csak főnévi állhat: *nemo* doctus; *aliquis* doctus; *aliquid* caeleste; *nec quisquam* honestus. (de: *meī invidī*).

II) 4. Tér- és időviszonyt jelölő melléknevek a jelzett szónak gyakran nem a tér- vagy időbeli minőségét jelölik, hanem tér- v. időbeli helyzetének egy részét. Ilyenkor rendszeren a főnév előtt állanak: *summus* mons hegytető (= a hegy teteje); *media* urbs a város közepe; *in imō* marī a tenger fenekén v. mélyében;

— *mediā* aestāte nyár *derekán*; *extrēmā* hieme tél *végén*; *primā* iuventūte kora ifjúságában (= ifjúsága *elején*); *primā* lūce *korán* reggel (= a világosság *kezdetén*).

B. A cselekvés alanyára és tárgyára v. a mondat valamely főnévi határozójára vonatkozó hely-, idő- vagy állapotbeli meghatározásra a latin rendszeren melléknevet vagy participiumot használ, a magyar pedig határozót, vagy *mint*, *mint afféle* v. *létére* szókkal való meghatározást, illetőleg erősbitést: *hospitēs intentī* lūdōs spectābant (feszült érdeklődéssel); *Cato senex* (öreg korában, mint öreg ember) tragoediās fēcit; *venio in senātum frequens* (sűrűn, gyakran); *Caesar diēs continuōs quinque cōpiās prōduxit* (öt egymásután következő napon v. öt nap egymásután); *vulnera adversa* (elől) accēpit.

III. A magyar melléknévnek szerepét pótolhatja a latinban:

1. főnévi *genitivus*:

bona animī lelki javak
animī virtūtēs jeles lelki tulajdonok
dolor corporis testī fájdalom
corporis voluptās érzéki élvezet
studium litterārum tudományos foglalkozás
multārum rerum scientia sokoldalú tudás
rerum publicārum ēversīōnēs politikai zűlöttség
hostium castra ellensēges tábor (ellenben: *hostilis*
 = ellenséges érzületű)
omnium gaudium általános öröm
terror omnium általános ijedség
fidēs historiae történelmi hűség
sermōnis communicātio szóbeli közlés
vir magnī ingenī | nagy tehetségű férfiú
vir magnō ingenīō |
rēs nulliūs pretiī értéktelen holmi

2. a tulajdonság kiemelése végett *gondolati* főnév:

novitās rei hallatlan (v. példátlan) eset
ētium et tranquillitās vītāe nyugalmas élet
inīquitās locī kedvezőtlen hely
prātōrum viriditās zöld rétek
opāca locōrum = loca opāca; caelī *serēna* derült
 ég = ,az ég derűje‘)

strāta viārum kövezett utak
asperitās viārum rögös utak
gravitās armōrum súlyos fegyverek
fontium perennitās élő források
opīniōnis error ferde nézet
inānia fāmae üres hirnév

3. főnévi *hendiadyoin*:

iuventus ac *vīrēs* fiatal erő
ūsus et *exercitatio* gyakorlati készség
ardor et *impetus* heves támadás
religio et *fidēs* lelkiismeretes hűség
litterae ac *monumenta* írott emlékek
prōditio atque *ignāvia* gyáva árulás
vī et *armīs* fegyveres erővel
ratiōne et *viā* módszeres eljárással

4. *praepositiōs* határozó (l. 12. lap):

flētus cum *singultū* zokogás
cum *gravitate* *facētia* komoly tréfa
herēs ex *asse* általános örökös

homo sine { *rē*
{ *fortūnīs* vagyontalan ember
ex Indiā *elephantī* *indiai* elefántok

5. személyt értető főnevek, kivált a *-tor*, *trix* (*-sor*, *-strix*) végzetűek: *animus contemptor*, *dissimulātor*; *exercitus tiro* (újonszedett sereg); *legio victrix*.

6. *participium* (l. 8. lap), nevezetesen pedig:

a) Tárgyatlan igék *participium imperfectum activum*-a: *vir sapiens*, *constans* (szilárdlelkű), *abstinens* (mértékletes).

NB. Tárgyas ige *part. imperf.*-a rendszerint csak olyankor szokott előfordulni jelzőként, mikor ki van téve a vonatkozásának körét jelölő fogalom genitivusa is: *patiens labōris* munkatűrő, *appetens glōriae* dicsőségre vágyó, *intellegens rei* szakértő, *potens sui* maga ura. — Helyettük azután vagy alkalmas melléknevet használ a latin, mint pld. *gravēs cūrae* nyomasztó gondok; *precēs magnae sürgető* kérés; *magnum argūmentum* nyomós ok; *summa iniūria* égbekiáltó sérelem; *dolor ācer* maró fájdalom; *studium ācre* fárasztó tanulmány; *verba amplissima* elismerő nyilatkozat (szavak); *narratio iūcunda* mulattató elbeszélés; *vultus minax* fenyegető arczkifejezés; *vox*

supplex *esdeklő* hang; flēbilēs modī *megindító* dallam; — vagy körülrást: verba sōlātiī plēna *vigasztaló* szavak.

b) a *participium perfectum* és *instans passivum*, a melyeket a latin a csekélyszámú *-bilis* végzetű melléknemekkel egy jelentésben is gyakran használ: *contemptus*, *contemnendus*; *invictus*; *incorruptus*, *immensus*; *nōn tolerandus* (elviselhetetlen), *nōn ferendus* (tűrhetetlen): *laudandus*, *infandus*.

7. vonatkozó jelzőmondat:

quod esse (fierī, effici) potest *lehetséges*

hominēs, quī nunc sunt a mai világ

quae nōn possunt { s̄anārī orcosolhatatlan
vītārī kikerülhetellen

vītārī kikerülhetetlen

(is), quicum unā cibum capere soleo a *kenyeres* pajtásom.

(is), quī plūrimū potest *mindenható*

Germāni, quī trans Rhēnum incolunt tūl a Rajnán
lakó germanusok

8. Számos latin főnévben már magában benne van a magyar jelző értelme:

splendor *külső fény*; speciēs *külszín, látszat*.

pretium külső | árték | causa külső | ok

virtus	belső	} érték	ratio	belső	} ok

locus	<i>alkalmas</i>	{ hely	opīnio	<i>egyéni</i>	{ vélemény
tempus		{ idő	libīdo		{ önkény

tempus *alkalmas* { idő *libido* *egyenl* { önkény

lucrum	} <i>anyagi</i> {	haszon
quæstus		
fortūna		jólét
rēs prosperæ		

gravitās	<i>komoly</i>	} magaviselet, magatartás
innocentia	<i>feddhetetlen</i>	
habitus	<i>külső</i>	

innocentia feddhetetlen

habitus külső

prudentia gyakorlati ész

rēs tárgyi valóság (tényálladék)

exercitatio	} gyakor- lati	} képzett- ség	inimicus	személyes	
ūsus					ellenség
eruditio			elméleti	doctrīna	elméleti is- meret

ūsus	lati	kepze- ség	ellenség
------	------	---------------	----------

eruditio	elméleti	seg	doctrīna elméleti ismeret
----------	----------	-----	---------------------------

honor külsőleges tisztelet commodum }
          utilitās   } külső } haszon

ūtilitās

mercēdula nyomorúságos
fizesés (l. 8. l.) maeror gyász

fizetés (l. 8. l.) maeror

IV) Latin jelzős főnévnek sokszor összetett főnév felel meg a magyarban: *tumultus servilis* rabszolgalázadás, *doctrīna puerilis* gyermekoktatás.

V) Tulajdonnévből képzett melléknév jelentése nem mindig ismerhető fel a képzőből.

Mutatják ezt a köv. csoportok:

1. hová való születésű?		Afer, Crēs, Gallus, Troius,
2. milyen nemzeti-ségű?		Hispanus, Poenus, <i>Rōmānus</i> , Troianus Atticus (attikai), Graecus, Siculus
2. hová való? honnan származó?		<i>Athēnensis</i> , Crētensis, <i>Carthā-</i> <i>giniensis</i> , Africus, <i>Gallicus</i> , Italicus, Trōs, Trōianus
3. mely földdel van valami <i>esetleges</i> összefüggésben? milyenféle? milyenyszerű?		<i>Africānus</i> , Gallicānus <i>Hispaniensis</i> , Siciliensis Asiaticus, Crēticus, <i>Pūnicus</i> , Troicus
4. jellemző tulajdon- ságára nézve		Hispanicus, Siculus, Italus

NB. *Latinus* = római (nyelv és irodalom tekintetében).

bellum Africum az afrikai benszülöttek ellen vítt háború

bellum Hispanicum a hispaniai benszülöttek ellen vítt háború

bellum Africānum, *Hispaniense* a rómaiak közt folyt háború Afrikában, Hispániában.

b) A középfok.

1. A latin középfok sokszor hasonlítás nélkül fejezi ki valamely tulajdonságnak a *rendesnél* nagyobb mértékét. Az ilyen középfok kifejezésére *‘fölötte’, ‘túlságos’, ‘rendkívül’, ‘meglehető’, ‘kissé’* szókkal körülírt vagy pedig kicsinyítő-képzős alapfokot használ a magyar: Senectus est nātūrā loquācior (*‘kissé fecsegő’*). Themistoclēs liberius vīvēbat (*‘túlságos szabadon’*). Ilyenek: mōribus solūtior (*‘nagy garázda’*); iam senior (*‘öregecske’*).

Jegyzet. Megmaradhat azonban az alapfok a latinban is, mikor ki van téve, mihez mérik a minőséget vagy mennyiséget: Helvētiū prō multitūdine hominum angustōs sē finēs habēre arbitrābantur (*‘számukhoz képest igen szűknek’ tartották terüle-*

tüket); de: *proelium atrōcius quam prō numerō pugnantium ēditur* (a harczolók számához képest *rendkívül* ádáz ütközet fejlődik ki'). — Ide tartoznak az ilyenek is: *iustō gravior* hiems (kelleténél *keményebb'* v. *szertelen kemény'* tél), *expectatiōne māior* (várakozást meghaladó'); *celerius omnium opīnionē* (minden sejtelmet v. várakozást meghaladó gyorsasággal').

NB. Hannibal,	$\left\{ \begin{array}{l} \text{quā erat calliditāte,} \\ \text{v. quae eius erat calliditās,} \\ \text{v. ut erat homo callidissimus,} \\ \text{v. quum esset callidissimus,} \\ \text{v. prō calliditāte suā} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Fabium} \\ \text{dēcēpit} \end{array} \right.$
------------------	--	--

2. Mikor a latin ugyanazon személyre vagy dologra vonatkozó két tulajdonság mértékét hasonlítja össze, vagy mind a kettőt *középfokkal* fejezi ki vagy pedig *alappokkal* s ezen utóbbi esetben az első alappok mellé *magis*-t tesz:

Acrius quam diūtius pugnatum est (nem annyira sokáig tartott, mint inkább elkeseredetten folyt a harc' v. *inkább elkeseredett mintsem tartós'*).

Magis audacter quam parātē ad dīcendum vēnit (inkább bátran mint készültén lépett föl szónokolni).

NB. 1. *Exterus* csak a pluralisban használatos: *exteræ nātiōnes* (a singularisban *externus* pótolja a helyét). *Inferus* csak ezekben: *mare inferum* és *superum*; *līmen inferum* (küszöb) és *l. superum* (szemöldökfa). *Posterus* a singularisban csak időhatározásban fordul elő: *posterō diē* (költői: *laus postera* = laus apud posterōs). — A középfok járja különben, ha kettő közül egyiknek a minőségét emeljük ki: *labrum superius, inferius* (felső, alsó ajak); *Gallia citerior, ulterior* (innenső', túlsó'); *Asia minor* (kisázsia). Néha a magyarban is: *maior nātū a* nagyobbik, *minor nātū a* kisebbik.

2. *melle dulcior* mézédés, *nive candidior* hófehér.

c) Felsőfok.

A felsőfok a latinban sokszor nem a legnagyobb, hanem csupán *magas* fokát jelöli a tulajdonságnak (*elütívus*). Az ilyen felsőfok helyett különféle módokon erősített kifejezést használ a magyar:

amīcissimus meus *legjobb* barátom

inimīcissimus meus *halálos* ellenségem

simillimus patrī *szakasztott* mása apjának

vir fortissimus *rendkívül* derék férfiú

rēs gravissima igen fontos (dolog)
 hominēs scelerātissimī *czégéres* gonosztevők
 stultissima locūtus est *badarabbnál badarabbakat*

beszért

populus antiquissimus *ősrégi* nép
 vir amplissimus *nagytekintélyű* férfiú
 urbs mūnitissima *jól megerősített* város
 grātissimum facere *egész* kedvére tenni.

NB. Tam sum mītis, quam qui lēnissimus
 (‘*tűlságos* engedékeny vagyok’). Tē semper sic colam,
 ut quem diligentissimē (‘mindenkor a *legnagyobb*
tiszteletben foglak tartani’). — Themistoclēs dē servīs
 suis, quem habuit fidēlissimum, ad Xerxem mīsit
 (‘szolgái közül a *leghívebbiket*’). Bellum maximē om-
 nium memorābile, quae unquam gesta sunt (‘vala-
 mennyi előző háború közt a *legemlékezetesebb*’).

A melléknév jelentését és használatát illetőleg
 meg kell még jegyeznünk e kettőt, ú. m.:

1. A latin és magyar felfogás különbsége mutat-
 kozik abban, hogy számos tárgyi vagy dologi fogalom
 megfelelő tulajdonságát az egyik is, másik is más-
 más je zővel határozza meg:

magna pecūnia sok pénz
 magnum aes aliēnum sok adósság
 magna vox erős hang
 magna iactūra súlyos veszteség
 magnus cāsus puszta véletlen
 magnum exemplum alkalmas példa
 magnum officium fontos föladat
 magna }
 summa } pax teljes béke

summum officium szent kötelesség
 multae pecūniae nagy összegek
 multae litterae nagy tudomány
 multā nocte késő éjjel
 multō māne korán reggel
 mors necessāria természetes halál
 in eriorēs litterae alapos tudomány
 firmum iūdicium érett ítélet
 messis ingrāta rossz aratás
 arbor infelix akasztófa.

2. Latin tulajdonnévhez *dicsérést* vagy *őcsárlást*
 kifejező melléknév csakis mint értelmező-jelző (appo-
 sitio) járulhat, még pedig *főnévvel* vagy pedig *ille*
 névmással kapcsolatban:

Catilina, *homo sceleratissimus*.
 Corinthus, *urbs opulentissima*.
 Sōcratēs, *ille sapientissimus*, v. így is:
 Sapiens ille Sōcratēs.

III. A számnév.

A) Tőszámnemek.

I. **Unus** nyomatékos számnév. Jelentései:

1. *„egy”* a többi hasonló vagy több közül: *ex ūnō disce omnēs* (egyből lásd valamennyit); *ducēs cīvitātem ūnam ex duābus faciunt*.

2. *„csak egy”, „egyetlen”, „egyedül”* (egymagam, -ad, -a): *id ūnum tē moneo* (csak arra az egyre). *Una salus victis nullam spērāre salūtem* (egyetlen menekvésük a legyőzötteknek az, ha teljesen letesznek a menekülésről). Pluralisban is: *Sēsē ūnīs Sūēbis concēdere dixerunt*.

3. *„egy és ugyanaz”: ūnō tempore* (egyidejűleg). Pluralisban is: *Unīs mōribus vivunt* (egyforma v. egy és ugyanazon erkölcsben, erkölcsök közt).

4. *omnium*-mal kapcsolatban erősíti a felsőfokot: *ēloquentia ūna est omnium difficillima* (a legeslegnehezebb mesterség).

5. Ezen választó-kapcsolatokban: *ūnus* aut *alter* (egy-két); *ūnum*, *alterum* mensem (egy-két hónapig); *exceptō ūnō* aut *alterō* (egy-két kivétellel, egy-kettő kivételével).

Nem teszi ki a latin *ūnust*:

a) idő- és térbeli mérték jelölésekor: *annum egy évig*, *annō ante* (v. *post*) *egy évvel előbb* (v. később), *prope annum* majd egy évig; *ter in anno* háromszor egy évben; *diēi iter egy napi út*; *pedem longus egy láb hosszú*;

b) mikor határozatlan számból emel ki egyet: *antīquissimā gente ortus a legrégibb nemzetségek egyikéből való*; *Aristidēs, vir iustissimus* (egyike); *Corinthus, urbs opulentissima*; *Appius Claudius decemvir* (a tízek egyike).

Minthogy ūnus csak számnévként állhat, természetesen nem tehető ki vele a magyar *egy* határozatlan névadás (névelő), mely a. m. *bizonyos, valamely*, (pld. *„volt egyszer egy ember”*) sem pedig a jelző után álló kiemelő *egy* (pld. *„derék egy ember”*). — *„Egyetlen a maga nemében”* (= kitünő, kiváló) szintén nem *ūnus*,

hanem *singulāris* v. *unicus*: *ūnica* benignitas; *vir singulārī prūdentiā*.

NB. Egy hét *septem diēs*; két hét *quattuordecim diēs*; félév *sex mensēs* v. *spatium sēestre*; 24 óra alatt *nocte et diē*; három nap három éjjel *trēs diēs totidemque noctēs*; négy szemközt *sēcrētō* v. *arbitrīs remōtīs*; négy fal közt *intrā parietēs*.

B) Rendszámnevek.

1. Elsorolásban **prīmus** és **secundus** akkor áll, ha idő- vagy rangbeli helyet, fontosságot akar a latin kiemelni. Mikor azonban *első* a. m. *egyik*, akkor = *ūnus*; és mikor *második* a. m. *másik*, akkor = *alter* (néha *alius*). Pld.

- a) Ego *prīmam* tollo; *nōminor* quia rex, mea est; *Secundam*, quia sum socius, tribuētis mihi; Tum, quia plūs valeo, *mē sequētur tertia*; Malō afficiētur, si quis *quartam* tetigerit. (Phaedr. I, 5).

[A felosztás módjából s a felekről világosan látható, hogy itt a zsákmányul ejtett szarvas egyes részeinek különböző értékük volt. Az oroszán magáénak nyilvánította a *legkiválóbb* részt, mint az állatok királya.]

Bellum Pūnicum secundum (időbeli sorrend szerint). *Secundum* locum tenēre (rang szerint). *Secundus* ā Rōmulō (a legkiválóbb ember R. után).

- b) Gallia est omnis *dīvisa* in *partēs trēs*, *quārum ūnam* incolunt Belgae, *aliām* Aquitānī, *tertiam*, quī ipsōrum *linguā* Celtae, *nostrā* Galli appellantur.

Fuit ergo iam a Platōne philosophandī ratio triplex, *ūna* dē vitā et mōribus, *altera* dē nātūrā et rēbus occultīs, *tertia* de disserendō.

2. Prīmus, prīmum, prīmō.

- a) *Prīmus* ego amīcōs revīsī (*elsőnek én kerestem föl barátaimat*) *Amīcōs* ego *prīmōs* revīsī (*elsőnek v. először is barátaimat kerestem föl*; [azután másokat]).

- b) Dicēmus *prīmum* (először) dē genere eius, *deinde* quibus disciplinīs sit ērudītus, *tum* dē mōribus ingenīique facultātibus, *postrēmō* dē rēbus gestīs.

Prīmum eō tempore Galli castra mūnīre instituērunt.

- c) Uva *prīmō* (eleintén) est peracerba gustātū, *deinde* dulcescit. — *Prīmō* (kezdetben, eleinte) quinque habuit *nāvēs*, *postea* decem. — Vercingetorix *prīmō* dissuāsit (ellenezte), *post* concessit.

C) *Osztószámnevek* :

Duōs habeo *oculōs*. De: **Bīnōs** habēmus *oculōs*.
Duae litterae két betű. *Bīnae litterae* két levél.
Una castra egy tábor. *Singula castra* egy-egy tábor.

D) *Számnévi határozók*. (B, 2.)

1. **Semel** = a) *,egyszer, egy ízben'*; **nōn semel** = *nem egyszer többször, ismételve*; — b) *,egyszer s mindenkorra'*: ut *semel dicam*; — c) *egyszer-kétszer* = *semel atque (vel) iterum*.

2. *Deciēs sestertium* (= *decies centēna milia sestertium*) *egymillió sestertius*.

NB. *Minden évben* = **singulīs annīs** v. *quotannīs*; *minden második évben* **alternīs annīs**; — *dimidia quarta* (fél negyed) = $\frac{1}{8}$; *tertia septima* egy hetednek a harmadrésze = $\frac{1}{21}$. *Kétakkora* (v. *még egyszer akkora*) = **alterum tantum**; *ter, quater tantum*; — *még egyszer akkora* = **alterō tantō maior**; *háromszor akkora* = **bis tantō maior**. — *'Mikor első-, másod-, harmadízben volt consul'* = *consul primum, iterum, tertium*.

IV. A névmás.

A) *Személynévmás* *nōminativusát* sem a latin, sem a magyar nem szokta mindenkor kitenni, mivel az állítmányból kiérthető. Csak a következő esetekben teszi ki a latin külön is:

1. *ellentétekben*: *Ego ancillae tuae crēdidī tē domī nōn esse, tū mihi nōn crēdis ipsī?* *Nōn tū, sed tectum mē vituperat.*

2. *élénk megszólításban* s *csodálkozást, kétséget* vagy *boszankodást* kifejező kérdésekben: *Tūne ex agris meis praedās agēbās?* (úgy-e te ...?). *Tūne eum, quem hostem comperistī, exire patiāris?* (te engednéd ki ...?). *Tū ut unquam tē corrigās?* (te javulnál meg valaha?). *Quid, ego nōn cognosco vōcem tuam?* (én ne ismerném föl ...?).

3. *általában ott, a hol nyomaték van rajta, különösen* **nē** (= *valóban*), **etiam**, **immo** után, **quidem**, **vērō**, **quoque**, **iam** és valamely *appositio* előtt:

Nōs causa bellī sumus! (nem pedig más valaki). *Abī, et tū quoque fac similiter!* *Ego iam agrōs meōs repetam.* Nisi Alexander essem, *ego vērō* vellem esse Diogenēs. *Ego*, homo imperītus. (Ellenben ha a tulajdonnév ki van téve: Themistoclēs ad tē vēnī).

B) *Birtokos névmást* általában olyankor tesz ki a latin, mikor különös nyomaték van rajta (mikor t. i. a magyar is még személynévmással erősíteni a személyragos névszót) vagy pedig mikor nem az alany birtokáról van szó s így elhagyása félreértést okozna: *Hōc meā sponte* (magamtól, nem pedig más befolyásából) *fēcī. Quam pulchrae sunt plūmae tuae!* *Meā ūnūs operā rēs publica salva est.* *Catilīna dē nostrō omnium interitū cōgitat.*

Kiteszi továbbá *animus* mellett, mikor ez személynévmást pótol: *Cum animō meō* (= *mēcum*) *reputo.* *Considerāte cum vestris animīs* (= *vōbiscum*) *vōsmet ipsī.* *Ego vix statuere apud animum meum possum* (alig bírok tisztába jönni magammal').

Vocativus mellett a latin úgyszólván csak benső (bizalmas v. rokoni) viszonyban lévő személy megszólításában használja: *mea coniux*; *mea carissima filia, mī fili*; *mī Attice.* — Egyébként: *amīce* barátom, *domīne* uram.

NB. *Meō mōre* (rendes szokásom szerint); *tuō tempore* (rád nézve éppen alkalmas időben); *suō locō* (a maga illő helyén); *suō iure* (teljes joggal); *consul suō annō* (a törvényt szabta évben). *Cato noster* (ami hivünk v. pártfelünk'). *Laelius noster* (barátunk' L.).

C) *Visszaható névmást* (*sē, suī, sibi*; *suus*) használ a latin:

1. ugyanazon mondat 3-dik személyű alanyára való vonatkozásban (*reflexivum directum*): *Omne animal sē ipsum diligit.* *Irātus homo suī compos nōn est* (nem *ura* magának'). *Hoc ipsum sibi repugnat* (maga magával'). *Suum quisque noscat ingenium.* — Infinitivusos és participiumos szerkezetek itt is ugyanazon mondat tartozékainak tekintendők: *Sentit animus sē vī suā, nōn aliēnā movērī.* *Ariovistus dixit nōn sēsē Gallis, sed Gallōs sibi bellum intulisse.* — *Marius percussōrem contrā sē missum vultūs auctoritatē dēterrui.* *Senex laudātor temporis actī sē puerō* (gyermekkori élményeit szokta magasztalni'). — Általános alanyra vonatkozólag is: *Haec est ūna omnis sapientia nōn arbitrārī sēsē scīre, quod ne-*

sciat (az egész bölcsesség abban az egyben áll, hogy ne gondolja az ember, hogy tudja, a mit nem tud).

Ha a nélkül is világos a vonatkozás, akkor elmarad a visszaható névmás, el kivált participiumos szerkezetben: Aristidēs multōrum cīvium invidiam contraxit (= vonta magára). — Iniūriam illātam [= sibi illātam] conquesti sunt (fölpanaszolták szenvedett sérelmeiket). Conciliātis plēbis animis.

2. a mondat más részére vonatkozólag is, ha e miatt nem támad kétértelműség: *Fabium cum suā legiōne remittit in hiberna. Hannibalem suī cīvēs ē cīvitate eiēcērunt. Faustulō spēs fuerat rēgiam stirpem apud sē educārī. Suum cūique* (add meg a magáét mindenkinek).

3. benső függésben levő mellékmondatban a vezérmondatnak, (akár grammatikai, akár logikai) alanyára való vonatkozással. (*Reflexivum indirectum.*) Ilyen mellékmondatok: a) a függő kérdő, b) a célhatározó, c) a felszólító s ohajtó (ut, ne quōminus, quin) mellékmondatok, d) az *oratio obliqua* mondatai, s e) gyakran másnemű mellékmondatok is a **következményesek kivételével!** Pld. Hannibal verébatur, nē sē cīvēs suī Rōmānis trāderent. A Caesare invitor, *sibi* ut sim lēgātus. (logikai alany *Caesar*).

D) Mutató névmások.

1. Hic, iste, ille.

- a) **Hic** azt jelöli, a mi a *beszélőhöz* térben, időben vagy gondolatban *legközelebb* esik;
- b) **iste** azt, a mi a megszólítotthoz esik közel;
- c) **ille** pedig azt, a mit *távolabb* esőnek akarnak jelölni.

Azért mondják, hogy *hic* az *első*
iste a *második*
ille a *harmadik* személy
 dēmonstrātívuma.

Pld. *haec* urbs *ez a mi* városunk

ista urbs *ez a te* városod v. *ez a ti* várostok

illa urbs *ama* város

hic liber *ez a* könyv (*itt nálam*)

iste liber *ez a* könyv (*itt nálad*)

ille liber *ama* könyv (a mely másnál van, vagy a melyet előbb említettek)

hic poēta *ez a mi* költőnk (de: *poēta noster* a mi költőnk, földink v. barátunk)

iste poëta ez a te költőd (a kit te hoztál szóba)
ille poëta ama költő (a kiről már volt szó s a
 ki nem a mi körünk köz tartozik)

hic diēs ez a mai nap

ille diēs az a (bizonyos) nap (az akkori)

Quamdiū furor *iste tuus* nős élüdet? (meddig űz
 még velünk játékot ez a te bőszt terved?)

Quum subit illius tristissima noctis imāgo (vala-
 hányszor *arra a keserves éjszakára* gondolok).

NB. Hasonló jelentésük van a megfelelő mutató
 szócskáknak is, minők: *hic*, *istic*, *illic*; *huc*, *istuc*,
illuc stb.

2. **Hic és ille**, mikor két különböző személyre
 vagy tárgyra mutat, akkor jelenti:

<i>hic</i>	<i>ille</i>
a) ,az utóbbi‘, ,ez‘, ,emez‘	,az előbbi‘, ,amaz pedig‘
b) ,az imént említett‘	,a következő pedig‘
c) ,az egyik‘	,a másik‘

Pl. Duo sunt genera dēcertandī (a mérkőzésnek),
 ūnum per disceptātiōnem (vitatkozással), alterum per
 vim: *illud* (az előbbi) proprium est hominum, *hoc*
 (az utóbbi) bēluarum. — *Haec* sī gravia videntur,
 multō *illa* (a következőket) gravius aestimo. — Homi-
 nēs aliī aliīs studiīs dūcuntur: *hic* honōribus petendīs
 operam dat, *ille* quaestui dēditus est. (Egyik embernek
 egy, másiknak más a hajlama: *egyik* hivatalok után
 töri magát, *másik* vagyont hajhász).

3. Magánosan:

- hic* jelöli a beszélő előadásában akár azt, a *mit*
épen említett, akár azt, a *mit mondani akar*:
haec habuī, quae dīcerem *ezt* akartam mondani;
dux pācem fēcīt *hīs* (a következő) conditionibus.
- iste* sokszor az ellenfélt jelöli s kimondásából
 olyankor megvetés érzik ki: ut *istī* volunt mint
 a hogy *ezek* akarnák (ni!).
- ille* gyakran a. m. ,amaz ismeretes‘, ,ama híres‘,
 ,az a hírhedt‘:

praeclārum *illud* Solōnis (S. ama híres v. ismeretes
 monddsa)

Sōcratēs *ille* ama híres S.

Ephialtēs *ille* az a hírhedt E.

NB. 1. *haec* tot exempla, tanta ac tam (ezen sok
 fontos és új példa); és *illa* nostra labōriōsissima ratio
 vītae (az az én fáradsággal teljes életrendem). —

2. *haec aetās a mai kor; hī mōrēs a mostani kor-* szellem: per *hōs* annōs a *legutóbbi* években. — 3. Nullam virtus aliam mercēdem dēsiderat *praeter hanc* laudis et glōriae (az elismerés és dicsőség *imént említett jutalmánál*; azaz, az említett elismerésnél és dicsőségnél). Epen így pótolhat névszót genitivus mellett *ille* is. V. ö. evvel a következő alakulatokat: a) *Terentiū fābulis* plūs dēlector quam *Plauti* (sc. *fābulis*)

Quis est, quī possit conferre *vitam Treboni Dolabellae* (sc. *vita*).

b) Nulla est *celeritās*, quae possit *cum animi celeritate* contendere.

c) Platōnis <i>librōs</i> lego nōn multum ab <i>Aristoteleis</i> (= ab Aristotelis <i>libris</i>) dissidentēs.	} Comparatio compendiaria (rövidített hasonlítás).
<i>Ingenia nostrōrum hominum</i> multum <i>ceteris hominibus</i> (= <i>ingeniis ceterōrum hominum</i>) praestiterunt.	

E) Meghatározó névmások.

1. **Is** = ő, az; azon, afféle, olyan és a megfelelő határozószók: *ibi, inde, eō*.

a) a *következőre* mutat rá: *Aquitānia ā Garumnā flūmine ad Pŷrēnaeōs montēs et eam partem Oceāni, quae est ad Hispāniam, pertinet.* — **Ea** est *Rōmāna gens, quae* (olyan, hogy) *victa quiescere nesciat. Nōn is sum, ut mea mē maximē dēlectent.*

b) az *előzőre* vonatkozik, akár mint melléknév akár mint főnév. Ha mint főnév személynévmást pótol a nominativusban, olyankor gyakran a magyar, *ez az ember* (v. emberek), *-asszony, -férj, -nő, -hős, -hadvezér*, stb.-nek felel meg: *Ad eās rēs conficiendās Orgetorix dēligitur. Is* (ő v. *ez a férj*) *sibi légatiōnem ad civitātēs suscepit. Helvētiī repentinō eius adventū commōtī, quum id* (a következőre!), *quod ipsi diēbus viginti aegerrimē confecerant, illum unō diē confēcisse intellexerent, ad eum légatōs mittunt.* — Nōn potest exercitum **is** (egy olyan) *continēre* (zabozni) *imperātor, quī sē ipsa nōn continet.*

c) **isque, et is, atque is** = *még pedig, az is*, (de csak): *Una est via nātūrae, eaque simplex. Sevērītātem in senectūte probo et eam modicam*

(= de csak módjával). *Certa merces nec ea parva* (,még pedig nem megvetendő'). V. ö. *Adolescentēs et ī quidem* (még pedig) *indocti mortem contem-
nunt. Accūsāt dominum et dominum absentem* (még pedig távolléte alatt'). *Regnat atque ita
regnat* (még pedig úgy').

d) **is quī** *megkülönböztető meghatározást kezd*: P. *Afri-
cānus, is quī tē adoptāvit, imbecillus fuit.* Q. *Maximum, eum quī Tarentum recēpit, dilexī.*

e) **id est** (v. *hoc est*) = ,azaz' ,vagyis'.

Is hiányozhatik is, ha nincs rajta nyomaték, kivált pedig olyankor, ha ugyanazon esetben állana, mint az a névszó, a melyre vonatkozik: *Terra nun-
quam sine ūsūra reddit (id), quod accēpit. Virtus et
conciliat amīcitiās et conservat (eās).* — *Ancō re-
gnante Lucumo Rōmam commigrāvit. Dēmaratī Corin-
thiī filius erat (t. i. is).*

2. **Idem** alapjelentése ,ugyanő', ,ugyanaz'; ,ugyan-
azon . . . '. — Más jelentései: ,épen az', ,ugyancsak
ő', ,egy és ugyanaz(on)', ,azonos'.

Ha névszót ismétél, akkor a. m. ,is', ,egyszer-
smind': *Quidquid honestum est, idem est ūtile.*

3. **Ipsē** ,maga'. Jelentésében megkülönböztetés,
kirekesztés van; megfelel tehát neki a magyar ,egy-
maga', ,egymagában', ,magától'; ,pusztán', ,tulajdon',
,épen', ,mindjárt', ,közvetlenül', ,személyesen'.

Caesar mūnitiōnī Labienum praefēcit, ipse (ő maga
pedig). *Tertiam partem Galliae incolunt, quī ipsōrum
linguā Celtae appellantur.* — *Divitiae ipsae* (egy-
magában') *nēminem beātum reddere possunt.* — *Porta ipsa* (magától') *sē aperuit.* *Animus sē ipse*
(magától') *movet.* — *Hannibal ipsō impetū* (pusztán
a támadással') *hostēs fūdīt.* *Rēgis ipsiūs gener*
(a király tulajdon veje'). — *Ipsō illō diē* (ép azon
a napon'); *nunc ipsum* (= *nunc quum maximē* ,épen
most'); *tum ipsum* (= *tum quum maximē* ,épen
akkor'); *trīginta diēs erant ipsi* (épen' 30 napja mult);
sub ipsō monte (épen' a hegy lábánál); — *in ipsō
exordiō* (mindjárt' a bevezetésben). — *Suprā ipsum
balneum habito* (közvetlenül' v. ,épen'). — *Plērōsque
ipsōs nōvī* (személyesen'). — *Ea est speciēs ipsa*
virtūtis (ez az erény ,valódi' képe). *Civēs Rōmānī
permulti in illō oppidō coniunctissimō animō cum
ipsīs Agrigentīnīs vīvunt* (a tulajdonképeni' agrigen-
tumiakkal v. ,a benszülöttekkel' a legjobb barátság-

ban élnek). — Spēro ex hōc *ipsō* nōn esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat (remélem, már ebből az *egy* körülményből is világos, kire esik a gaztett gyanúja).

NB. Személy- és birtokos névmás mellett nem ezek esetét, hanem az alanyt erősítí *ipse*, mikor az alany kiemelése *más* gondolt alany fölött kívánatos; tehát:

Nōn egeo medicīnā; *mē ipse* consolor (magam vigasztalgotom *magamat*).

Manūs *sibi ipse* intulit (maga *magán* vett erőszakot).

Nemo est, quī *ipse sē* ōderit (maga *magát*).

Dēforme est *dē sē ipsum* praedicāre falsa praesertim.

Ellenben: Nosce *tē ipsum* (ismerd meg *tenmagadat*). *Sē ipsōs* omnēs nātūrā dīligunt (*önmagát*). *Nōsmet ipsōs* expugnābimus (*minmagunkat [is]*). *A sē ipsō* sūmenda est sapientia (*önmagából*).

Meam ipse lēgem neglego (nem veszem semmibe *tulajdon* törvényemet).

Vestrā ipsī virtūte vīcistis (tulajdon vitézségtekkel).

Ellenben: *Vestrā ipsōrum* causā hōc fēcī (egyenesen ti értetek). *Nostrā ipsōrum* operā vīcistis (egyenesen a mi).

F) Vonatkozó névmás.

1. Mutató névmás után álló magyar *mint*-et a latinban a megfelelő vonatkozó névmás fejezi ki:

<i>is</i>	}	<i>quī</i>	olyan	}	mint (hogy)			
<i>idem</i>			ugyanolyan					
<i>tālis</i>	}	<i>quālis</i>	} v. ac, at-	}	mint (hogy)			
<i>tot</i>						<i>quot</i>	<i>que, ut</i>	} annyi
<i>totidem</i>								
<i>tantus</i>	}	<i>quantus</i>	akkora	}	mint (hogy)			

Eadem mihi sententia est, *quae* tua. Honos *tālis* paucis est *dēlātus*, ac (= *quālis*) mihi. Nemo unquam *tot* et *tantus* rēs optāre ausus est, *quot* et *quantus* dii ad Cn. Pompeium *dētulērunt*.

2. Mellérendelt mondatban, hogy a kapcsolat szorosabb legyen, igen gyakran vonatkozó névmást használ a latin meghatározó névmás helyett; vagyis:

quī = ,(et) is', ,sed is', ,is autem', ,is enim', ,is igitur;

quō = ,et eō'; **ubi** = ,sed ibi'; **unde** = ,inde enim', stb.

Továbbá:

<i>quā rē</i>	} azért	<i>quō factō</i> = erre azután
<i>quāpropter</i>		<i>quō factum est, ut</i> = ennek
<i>quam ob rem</i>		következtében

quae quum ita sint = ennélfogva (mithogy ez így van').

Ratio docet deum esse; quō concessō confitendum est eius consilio mundum administrārī (,s ha est elfogadjuk, el kell ismernünk, hogy az ő bölcsesége...'). *Multa pollicitus est, quae nōn* (,de nem' v. ,a nélkül hogy') *praestitit*.

Egész mondatra vonatkozó ,a mi', ,és ez' a latinban **id quod** v. **quae rēs**: *Sōcratēs mihi videtur, id quod constat inter omnēs, prīmus philosophiam ad vitam commūnem adduxisse. Multae cīvitātēs a Cūrō defēcērunt, quae rēs multōrum bellōrum causa fuit.*

Ide tartoznak az olyan kapcsolások, a melyekben a vonatkozó névmást *sī, nisi, etsi, quoniam, quia, quum, dum, ubi, nē, utinam* kötőszó követi: *quī* quidem *quum* intellexerent (,s midőn ezek átlátták'); *quod ubi* intellexit, *servōs suōs ad sē vocat*; *quāre sī* quid amice *dē Rōmānīs cōgitābis* (,azért ha valamelyes jó véleménynyel léssz...'). Továbbá **quod sī** ,azért ha' **quod nisi** ,azért ha nem', ,hogyha pedig nem': *Quodsi mē lyricīs vātibus inserēs, sublimī feriam sīdera vertice* (azért ha a lantos költők közé fogsz számítani, a csillagokat verdesem majd fenhordott fejemmel'). *Quod nisi* *domī cīvium suōrum invidiā dēbilitātus esset...* (,hogyha pedig otthon nem áskálódtak volna ellene tulajdon polgártársai...').

3. Alárendelt mondatokat akként kapcsol a vonatkozó névmás szorosabban a főmondathoz, hogy ennek azon része, a melyre vonatkoznék, a vonatkozó mondatba kerül. Ez történhetik:

a) mikor a vonatkozó jelzőmondat előtte áll a főmondatnak; a főmondatban *is* v. *hic* pótolja a mellékmondatba került főnevet: **Quam** quisque *nōrit ārtē, in hac sē exerceat* (,ki micsoda mesterséghez ért... = *In eā sē quisque exerceat arte, quam nōrit*).

b) értelmező jelzővel: *Cūmae, quam Graecī tum urbem tenēbant, capiuntur* (,C. városa, melyet...'). *Firmī*

et constantēs amicī eligendī sunt, *cuius generis* est magna pēnūria (bár az ilyen bizony ritkaság). — Hasonló: Belgae, *quam* tertiam esse Galliae dixerāmus . . .

Érdekes ilyenkor az esetek igazodása: *aliī, quōrum* cōmoedia prisca *virōrum* est (= *aliī virī* . . . , mások, a régi vigjáték képviselői); *eā quae* secūta est *hieme, quī* fuit *annus* . . . (a következő télen; ez volt azon esztendő . . .). Et *quibus* est *undīs* audita exercuit *omnēs* (= *omnēs undās, quibus* . . .).

c) szempont- vagy arányjelölő eredethatározó főnévvel: *Quī meus* est in *tē amor* (= *prō meō* in *tē amōre*).

Quā sum animī lēnitāte, lacrimīs eius nōn restitī.

v. *quae* mea est lēnitās

v. *prō* lēnitāte meā

v. *ut* sum lēnis

V. ö. a magy. ,megteszi, a mennyi esze van; ,kítelik tőle, a milyen vasfejú‘.

Jegyzet. **Quī** annyit is jelenthet, mint *ut* (*is*), *quum* (*is*), *sī quis*: Rōmānī lēgātōs mīserunt, *quī* (= *ut*) *rēs repeterent*. — *Quī* (= *si quis*) Antōnium oppresserit, *is bellum confecerit*.

NB. Némelykor azon esetben kerül a vonatkozó névmás, mint a melyre vonatkozik (*assimilatio*): *Quum* aliquid agās *eōrum, quōrum* consuesti, gaudeo. *Rap- tim quibus* quisque poterat efferre).

4. Csakis tartalmilag teljesen egyenlőértékű vonatkozó mondatot kapcsol össze a latin *et* v. *-que* kötőszóval: Carthāginiensēs iudem sunt, *quī* ad Aegatēs pugnāvērunt insulās *et quōs* ab Eryce ēmistis. — Máskülönben kapcsolatlanul teszi őket egymás mellé: Belgae proximī sunt Germānīs, *quī* tans Rhēnum incolunt, *quibuscum* continenter bellum gerunt. — Itt t. i. az első vonatkozómondat mellékes megjegyzést tartalmaz. — Caesar cum lēgātis Commium mittit, *quem* ipse rēgem constituerat, *cuius* consilium probābat *et quem* sibi fidēlem esse arbitrābatur *cuiusque* auctōritās magnī habēbātur.

5. Vonatkozó vagy kérdő névmás elé közvetlenül járul a vonatkozó névmás szorosabb kapcsolására valamely mellé- v. alárendelt mondatnak: *Quālia* ista bonā sunt, *quae quī* habeat, miserrimus esse possit (,melynek birtokában‘). Ab eōdem Cn. Pompeiō

omnium rerum egregiarum exempla sumantur, **quī** *quō* diē ā vōbis bellō praepositus est imperātor, summa repentē vilitās annōnae consecūta est (ugyanis mindjárt azon a napon'). Victus esset consiliis invenis ūnūs senatus ille, **quem** *quī* e xrēgibus constāre dixit, ūnus speciem Rōmāni senātūs cēpit (mely azon egy ifjú kijelentése szerint, a ki helyes fogalmat szerzett a római senatusról, királyokból állott). — Multa disseruit, **quae** *quid* sibi vellent, nōn intellexi (sok mindennel fölhozakodott, a minek az értelmét nem bírtam fölfogni). Sophoclem cēteris praefero, **quem** *quantū* faciam, scis (tudod ugyanis, mennyire becsülöm őt).

Coniunctivusos mellékmondat vonatkozó névmása néha egy másik mellékmondatba kerül azon névmás helyére és esetébe, a melylyel közös vonatkozása volna: Is enim fueram, *cuī* quum liceret mōiores ex ōtiō fructūs capere quam cēteris, nōn dubitāverim mē gravissimīs tempestātibus obviam ferre (= *quī*, quum mihi liceret . . ., nōn dubitāverim . . .). — Orātōrem nē dēfendentem quidem probant *sine* aculeis irācundiae: *quae* etiamsi nōn adsit, tamen verbis atque mōtū simulandam arbitrantur (quam, etiamsi [illa] nōn adsit . . .).

NB. Ea pars, *quam* Gallōs *obtinēre* dictum est (,a *melyről* említettük, hogy . . .'). Belgae, *quam* tertiam esse Galliae partem dixerāmus (,a *kiről* említettük, hogy . . .'). Orpheus, *quem* Aristotelēs nunquam fuisse docet, ā multīs colitur (,a *kiről* . . . azt tanítja, hogy . . .'). Dixit montem, *quem* ā Labiēnō occupāri vellet, ab hostibus tenēri (,a *melyet* Labienussal szeretett volna elfoglaltatni [műveltető !]).

G) Kérdő névmások.

1. **Quis, quid** (főnévi) *ki? mi?* **quī, quae, quod** (melléknévi) *miféle? minő?* **Quis** fuit igitur? Iste Cherea? **Quī** (miféle) Cherea?

NB. A folytatott kérdés előtt álló **quid?** a. m. *hát?* — **quid, quod . . .** ,mit szóljunk ahhoz, hogy . . . **quid, si** ,hátha', ,hát hogyha?' — **quid ergo** (quid igitur), **quid tum** ,nos?', ,nos hát?', ,mi következik ebből?'

2. **Uter** kettőre } **quis** többre } vonatkozólag kérdez.

A felelet:

uter? kérdésre: *alter, neuter, alteruter, uterque*
quis? „ *nullus (nemo), alius.*

Quaeritur ex duobus, uter dignior? ex pluribus,
quis dignissimus?

NB. *Mit* gondolunk, *hogyan* érzettek? = **quō** illōs
animō fuisse arbitrāmur? — *Mit* gondoltok, *miféle*
emberek tették ezt? = **quōs** hoc hominēs fēcisse
censētis? — *Mit* vélsz, *kinek* van ebből haszna? =
cui id ūsuī esse censēs?

H. A határozatlan névmások.

1. Aliquis ² nyomatékos	} <i>valaki</i>
quispiam ² ritkább s kevésbbé	
nyomatékos	

Sī, nisi, nē, num, quō, quantō után csak akkor
áll *aliquis*,² mikor nyomaték van rajta; egyébkor
csak *quis*.² Épen így *ubi, quum, quando* s más szók
után is.

Dixerit quis azt mondhatná valaki.

Illis prōmissis standum nōn est, quae coactus
quis prōmisit. *Quō quis* est sapientior, *eō aequiōre*
animō moritur.

forsitan *dixerit quispiam* talán így szólhatna
valaki

Sī aliquis fuit doctus, is fuit Aristotelēs.

aliquis ellentéte *nemō, nullus*

quispiam „ *multi, plūrēs*

Aliquis jelentése néha *valami* (fontos), *némi*,
hozzávetőleg: nunc dixistī aliquid (most mondtál
valamit); in aliquō numerō est (ér *valamit*, számos,
számot tesz); aliquō modō (*némiképen*); aliquōs
vīgintī annōs (*valami* húsz évig).

2. **quādam** jelentése:

a) mint főnév (egy) *valaki*, *egy bizonyos* (plur.
egyesek, *néhányek*);

b) mint melléknév *egy*, *bizonyos*, *néhány* [*valami*].

Accurrit quādam nōtus mihi nōmine tantum (Hor.
sat. I, 9, 3). — *Ancō regnante Lucumo quādam*
(*valami* Lucumo v. *egy* Lucumo-nevű ember) Tar-
quiniūs habitābat.

Főnév előtt vagy a főnév és jelzője közt állva
gyengíti valamely kép (hasonlat) merészségét (mint

quasi, veluti, tanquam, ut ita dicam); tehát a. m. *úgyszólván*’, *azt lehet mondani*’, *körülbelül*’: Mors est *quaedam* migratio commutatioque vitae. Poëta *quāsi* divinō *quōdā* spiritū inflatur.

Melléknév után erősbíti annak jelentését s a. m. *valóban*’, *bámulatos*’; *egészen*’: Mithridatēs mīrā *quādam* memoriā fuit. Singulāris *quaedam* virtus. Alia *quaedam* est in Archiā facultās.

3. quisquam ² (főn.)	<i>valaki, valami</i>	(egyál-
ullus ³ (mell. n.)	<i>valamely</i>	talán)

Ezeket használja a latin:

- a) *tagadó* mondatokban és *tagadó-* (v. tiltó-) *szóval* kapcsolatban, és így *nego, veto, ignōro, prohibeo, cavē* mellett is: *neque quisquam* ’és senki’, *neque quidquam* ’és semmi’, *neque unquam* ’és soha’, *nē quisquam* ’hogy senki’, *nē quidquam* ’hogy semmi’. *Nec fuit quisquam*, quī praedae studeret. *Neque Caesar ullum* ferē diem intermittēbat, quin equestri proeliō certāret (úgyszólván egy napot sem’). *Nego ante mortem quemquam* esse beātum. Caesar mīlitēs *quemquam* interficere *vetuit*. *Prohibent quemquam* ex urbe ēgredi. *Cavē quemquam* violāre. Caesar interdixit omnibus, *nē quemquam* interficerent.
- b) a hasonlító *quam* után (tehát *antequam* és *priusquam* után is): Caesar, *priusquam quicquam* cōnārētur, Divitiacum ad sē vocārī iubet.
- c) ellenkező értelmű mondatokban, nevezetesen *szónoki kérdésekben* és *gúnyos megjegyzésekben*: Rōmam petentibus *quicquam* arduum vidētur? *Quāsi* (mintha bizony) *ulla* possit esse causa, cūr hoc *cuiquam* cīvī Rōmānō iūre accidat.
- d) föltételesnek vagy kétesnek jelölt állításban, tehát *vix* után is: *Sī quisquam*, certē Cato sapiens fuit. *Quamdiū quisquam* erit, *quī tē defendere* audeat, *vivēs*. *Vix quisquam* dubitat.

Quisquam és *nēmo* személy- és fajnevek mellett előfordul melléknévként is, valamint *ullus* és *nullus* néha főnévként: *cuiquam* cīvī Rōmānō (főntebb!); *nēmo* cīvis.

NB. | *Sine ullā spē* minden remény nélkül

| *sine omni spē* összes reményeim ellenére

de: *sine aliquā spē* majdnem (v. számbavehető) remény nélkül

nōn sine aliquā spē nem minden remény nélkül
sine ullō periculō minden veszély nélkül
sine ullā exceptiōne minden kivétel nélkül
sine ulla dubitātiōne

de: *sine dubiō*
procul dubiō
haud dubiē } kétségkivül

Az egyes esetekben

1. *quisquam*

2. *nemo*

acc.	—	<i>quemquam</i>	—	<i>neminem</i>
gen.	—	<i>cuiusquam</i>	<i>nullius</i>	—
dat.	<i>ullī</i>	<i>cuiquam</i>	<i>nullī</i>	<i>nēmini</i>
abl.	<i>ullō</i>	—	<i>nullō</i>	—

3. *quīvis* (tetszés szerint) } *akárki, akármi*
quīlibet (a mint jön) } *ahár-, bármely*

Quivis homo potest *quemvis* turpem rŭmōrem (,pletykát) dē *quōlibet* prōferre. Garrit *quidlibet* (összefecseg tücsköt — bogarat, mindent).

4. *quisque* ,mindegyik‘ (néha ,minden egyes‘), ,mind külön-külön‘ (ellenben: **omnēs** = ,valamennyi együtt‘) visszaható v. vonatkozó névmás, felsőfok s sorszámnev után áll, mintegy hozzájuk simulva.

Suum cuique! *Suae quisque* fortūnae faber est. *Prō sē* *quisque* (,kiki tőle telhetőleg). — *Quam quisque* nōrit artem, in hāc sē exerceat. Id enim est *cuiusque* proprium, quō *quisque* fruitur atque utitur.

Optimus quisque maximē glōriā dūcitur (,minél jobb valaki, annál jobban vonzza a dicsőség‘). *Veterrima quaeque* esse dēbent suāvissima (,minél régiebb valami, annál kedvesebbnek kell lennie‘). *Optimum quidque* rarissimum est (,minél jobb valami, annál ritkább‘).

Prīmō *quōque tempore* (a legelső alkalommal)

Quintō *quōque annō* (minden négy* évben)

NB. 1. **omnis** ,egész‘, ,minden‘, ,valamennyi‘ (hiány nélkül); ellentétei: *ūnus*, *nemo*, *aliquot*

Pl. *Omnes ad ūnum* (,mind egy szálíg‘) *eccisi sunt*. *Nōn omnis* (,egészen‘) *moriar*. *Gallia est omnis* (,egészenben véve‘) *dīvīsa in partēs trēs*.

* A latin eredetileg mind a kezdő mind a végső évet beleszámította a sorba. Később hol beleszámította, hol nem.

2. **tōtus** = a részekből álló *egész* (mint egység): *tōtō* ,az egész föld kerekiségén‘; *tōtius Galliae imperiō* *potitus est*; *tōtum annum* ,egy álló esztendeig‘.

3. **ūniversus** = ,az egész‘, ,mind v. az összes együtt‘ (valamennyi rész egységbe foglalva), *együttvéve*. ellentéte: *singuli*

4. **cunctus** ,mind együtt‘, ,egyesített‘: *cunctis vīribus* ellentéte: *dispersus*

5. **quisquis** | *a ki csak, a mi csak*
quicunque | *mind az, a ki v. a mi*

Igével szktak állani vonatkozó névmásokként. Ige nélkül *quīvis* és *quālibet* áll helyettük e két szólás kivételével: *quōquō* vagy *quōcunque* bármilyen módon; *quācunque ratione* bármiként.

Quisquis csak singulárisban fordul elő és (*quōquō modō* kivételével) csak főnévileg;

quicunque a singularisban többnyire melléknévilleg a pluralisban főnévileg is.

6. **ambo** ,mind a kettő‘ (együttvéve, párosan) **uterque** (két egységről), *mind a kettő‘* (külön véve), *kettő közül mindenik‘* **utrīque** (két többségről v. plurale tantum mellett) ,mind a két fél‘, ,mind a két párt‘.

Pl. *Uterque consul. Uterque nostrum audīvit. Utraque castra. — Caesar atque Pompeius diversa sibi ambo consilia capiunt* (egy időben); *eōdem diē uterque eorum ex castris exercitum edūcunt* (különkülön; egyik is másik is). *Supplicatio ambōrum nōmine et triumphus utrīque dēcrētus est* (a hálaadó könyörgés elrendelése mind a kettőjük nevére szolt; a diadalmenetet ellenben *hūlōn* tartották, nem *egyszerre*). *Caesar quum Germānis et Britannis bellum intulisset, utrōsque vīcit. Sibi uterque confidēbat et parēs ambo vidēbantur.*

7. **quōtusquisque** csak fölkiáltásban: ,mily kevesen‘.

nōn multa kevés, *pauca* csak kevés

NB. 1. *reliqui omnēs* ,a többi mind‘ (= *qui restant*); összehasonlításban: *cēteris praestat* minden másnál (embertársánál v. polgártársánál) különb; *praeter cēterōs excellēbat* Aristidēs (minden más fölött v. másokkal szemben, v. más embertársával szemben); *cētera multītudo evvel szemben* a sokaság többi része; *omnis cētera praeda ellenben* a többi zsákmány.

2. *aliud aliī nātūra iter ostendit* egyiknek egy, másnak más utat jelölt ki a természet

Rēgēs alius aliō concēdunt a királyok elvonulnak, ki ide ki oda.

Aliud aliīs videtur optimum némelyeknek ez, másoknak más látszik legjobbnak.

Aliter aliī cum suis vivunt némelyek így élnék, mások amúgy.

<i>alius atque alius</i>	} ,egyik a másik után'
<i>alius ex aliō</i>	
	v.
	} ,mindig más-más,

Alius sing. genitivusát vagy *alterius* pótolja, vagy *alienus* melléknév.

||| A kölcsönös egymásra hatást a latin a következő módokon fejezi ki.

<i>Homines inter se invident</i>	} az emberek
<i>Homines alius aliū invident</i>	
<i>Hominēs hominibus invident</i>	
	} egymásra.

Hominēs hominum causā generatī sunt (= ,egymásért vannak'), ut *inter se aliīs aliū prodesse possent* (,egymásnak kölcsönösen'). — *Vērī amīcī iustitiā gaudēbunt omniaque alter prō alterō suscipiunt.* — *Quis amīcior, quam frāter frātī?*

NB. *alter alterum* } kettőről (ill. két félről vagy
alteri alteros } pártról)

alius alium } többről (illetőleg több félről vagy
aliū aliōs } pártról).

V. Az ige.

1. Hiányzó passivumokat a következő módokon pótol a latin (pl. *dēpōnens* igéket):

a) *csodálják*, *csodálat tárgya admīratiōnem habet*
 nagy *bámulatban részesül magna est admīratiō*
eius

egészen elfelejtik oblīviōne } *dēletur*
exstinguitur
obruitur

elfelejtik in oblīviōnem venit

<i>használják</i>	<i>in ūsū</i>	} <i>est</i>	<i>gyűlölik</i>	<i>in odiō</i>	} <i>est</i>

<i>irigylük</i>	<i>in invidiā</i>	} <i>est</i>
	<i>invidiae</i>	
	<i>invidiam habet</i>	

gyűlölni, irigyleni <i>kezdik</i>	in odium	<i>venit</i>
gyűlöletessé válik	in invidiam	<i>vocatur</i>
		<i>incidit</i>

<i>megtámadják</i> az ellenséget	hostēs petuntur
	impetus in hostēs fit

b) *frui* passivumát pótolja *percipi*

<i>aggredi</i>	"	"	<i>peti</i>
<i>persequi</i>	"	"	<i>agitari</i>
<i>suspiciari</i>	"	"	<i>timeri</i>
<i>uti</i>	"	"	<i>adhiberi</i>
<i>vereri</i>	"	"	<i>coli</i>

2. A magyar visszaható igének mása a latinban:

a) szenvedő ige:

növekedni, gyarapodni	<i>augeri</i>	csökkenni	<i>imminui</i>
csalódni, csalatkozni	<i>falli</i>	kinálkozni	<i>offerri</i>
változni	<i>mutari</i>	gyönyörködni	<i>delectari</i>
találkozni, akadni	<i>inveniri</i>	nevekedni	<i>educari</i>

b) cselekvő ige a visszaható névmás vagy *corpus*, *animus* accusativusával:

gyakorolni magát	sē vagy corpus <i>exercere</i> ,
	vagy <i>exerceri</i>
kiművelni magát	sē v. animum <i>excolere</i>

c) ritkán cselekvő átható igével:

változik, fordul	<i>vertit</i> vagy <i>vertitur</i>
<i>vonul</i> (sereggel)	<i>dūcit</i> (in <i>hiberna</i>)
elvonul, odább áll	<i>movet</i> (sc. <i>castra</i>)
elindul	<i>exercitus movet</i>
megrendül	<i>terra movet</i>
ingóság	rēs moventēs
kanyarodni, fordulni	<i>flectere</i> (sc. <i>iter</i>)

Általában magyar tárgyatlan igének a latinban gyakran *targyas* ige felel meg:

elhajózni, hajóval elindulni	<i>solvere</i> (sc. <i>nāvem</i>)
hajóra szállni	<i>conscendere</i>
kikötni	<i>appellere</i>
helytállani	<i>sustinere</i>
átkelni	<i>traicere</i> (sc. <i>flūmen</i>).

3. Magyar műveltető ige mása a latinban:

a) *iubeo* az illető ige infinitivusával;

Caesar leromboltatta a hidat C. pontem rescindi iussit: C. leromboltatta a hidat katonáival C. pontem rescindere militēs iussit.

b) *cūro*, *trādo* és *do* az illető ige gerundivumával:

Caesar pontem in Ararī faciendum cūrat (hidat

- d) *urbem prōdidit hostibus árulással az ellenség kezébe játszotta a várost, castra mūnre erős tábort űtni, bellum coniungunt egyesülten viselnek háborút, bellum turbāre zavargások támasztásával háborút idézni elő, valetūdinem excūsāre egészségi állapotát hozni föl mentségül, istud indīcium corruptum est ez a feladás megvesztegetésből származott, haec iocātus sum ezeket mondtam mókából, Alexander duo cornua divīserat, S. kettéosztotta seregét s a két szárnyra állította föl.*

5. Sokszor meg a latin erősbíti az ige jelentését, még pedig:

- a) praepositióval: *domum abire, in aciem educere, ad arma concurrere, in terram egredi, in hōc inest vērītās iudicandī.*
- b) két rokonértelmű igével: *omnēs trahimur et dūcīmur ad cognitiōnis cupiditatem* (mindnyájunkat hatalmasan ösztönöz a tudnivágyás). Továbbá: *fundere ac fugāre teljesen szét- (v. meg)-verni, vogāre et ōrāre* } **kérve kérni,**
ōrāre atque obsecrāre }
petere et postulāre sürgetni, poscere et flāgitāre
határozottan kívánni, követelni, *omnia mūtāre (perturbāre) et miscēre teljes fölfordulást (kavardást) idézni elő.*
- c) *habeo s teneo* segítségével:
<i>persuāsum</i>	} habēre	<i>obsessum</i>	} tenēre
<i>redemptum</i>		<i>vinctum</i>	
<i>explōratum</i>		<i>cinctum</i>	
- aciem instructum habēre* (a csatarend kész),
obstrictum mihi habeo (lekötelezett emberem).
- d) *pleonasmussal: opinio in mentibus infixā haeret* (meggyökeresedett); *id abditum latet* (teljesen el van rejtve); *hostis afflictus iacet* (elterült).
- e) *lītotéssel: nōn ignōro, nōn sum nescius* (jól tudom).
- f) ugyanazon ige ismétlésével.

6. *Melléknécként* a latin csak cselekvő tárgyatlan igék (*verba intransitīva*) participium imperfectumát használja: *vir constans* (szilárd jellemű), *aetās flōrens* (viruló).

Tárgyas igék (*verba transitīva*) participium imperfectumai állandó tulajdonságot, képességet csak genitivussal kapcsolatban jelölnek: *vērītātis diligens* igazságszerető; *labōris patiens* munkatűrő. — Egyéb-

ként helyettük megfelelő értelmű melléknevet használ a latin, mint:

mulattató elbeszélés *narratio iucunda*

vállalkozó férfiú *vir ācer*

lelkesítő beszéd *ōrātio fervida*

megtisztelő említés *mentio honōrifica*

pusztító ragály *morbus perniciālis*

NB. Főnévként használt *participium perfectum* jelzője lehet akár melléknév akár pedig határozószó:

praeclāre |
praeclārum | *factum*

multa acūtē et sapienter dicta

Jegyzet. Ismétlődő cselekvést a következő módokon fejez ki a latin:

saepe querēbātur (v. *questus est*) *el-elpanaszkodott*

retorquet oculōs saepe | *hátra-hátra tekint*
 | *vissza-visszanéz.*

Helvētiī subsistere nonnunquam coeperunt (meg-megálltak⁴). *Hostium equites se identidem ad suōs recipiunt* (vissza-visszahúzódnak⁴).

Gyakorító igével (mint a magyar): *haec dictitāvit* ezt szokta mondani.

Multra nézve azonkívül *praeteritum imperfectum* indicativival: *Animōs virginum Rōmulus ipse mītigābat* (engesztelgette⁴).

7. A latin *sum* ige sok különböző magyar ige értelmét adja:

akadnak vagy *találkoznak sunt* (qui)

létrejött, kész iudicium certā lege est

él, Homērus fuit ante Rōmam conditam

tartózkodik (állomásozik) *senātōres in agrīs tum erant* (ellenben: *Ennius vixit septuāginta annōs* [volt életben])

tart obsidio trīginta diēs fuit

jár fama est (híre jár)

uralkodik pax atque ōtium est

annyi mint vivere est cōgitare.

VI. A határozók.

1. Főnév jelzője a latinban gyakorta határozószó; még pedig:

a) a főnév jelentésének fokozására vagy korlátozására: *vērē* puer *igazi* gyermek; *plānē* vir *igazi* férfi(ú); *parum* vir 'csak olyan félelmes'; *lātē*

rex nagy terület királya, sok nép ura; *semper laudātor* örökös dicsérő(-je valaminek), örökös dicsekvő.

- b) számnévi határozó hivatalnév mellett: *consul iterum, tertium*.
- c) főnév és a jelzője közt: *omnēs circā gentēs* körös-körül minden nép, az összes körgyékbeli népek; *nullum extrinsecus auxilium* semmi külső segítség; *omnibus deinceps diebus* minden következő napon. *Haec tibi vir quondam, nunc frāter mittit (sibi-ből odaérthető: tuus)*.

2. Melléknév és határozószó közelebbi meghatározására csak fokjelölő vagy hasonló határozószókat alkalmaz a latin: *vir vērē Hungārus* igazi magyar ember; *bene longus* nagyon hosszú; *mens bene sūna* teljesen (vagy egész), ép elme; *locus rectē ferax* igazi termékeny vidék; *male pārens* engedetlen; *male sānus* = *insānus*; — *hodiē māne*; *tum deinde*, stb.

3. A latin ige mellett álló módhatározó néha magyar állapothatározónak felel meg: *cautē tacuistī óvatosságodban hallgattál*; *insipienter spērat* 'balgatagság remélnie' (balgatagságában remél); *melius peribimus, quam vivemus* 'jobb elvesznünk, mint élnünk'.

4. Az ige jelentését a magyarban szokásos határozó helyett a latin részint praepositíóval erősíti, részint másik rokonértelmű igével:

- a) *alaposan* megismerni *pernoscere*
teljesen legyőzni *dēvincere*
levelet rendeltetése helyére vinni *epistulam perferre*
[*epistulam dare alicuī* levelet valakinek átadni kézbesítés végett
epistulam reddere levelet kézbesíteni].
Jam animō victōriam praecipiebant (már előre beleképzeltek magukat a győzelemben)
Omnis multitūdo conclāmat (hangos tetszésnyilvánításban tör ki).

- b) *lelkéből* gyűlölni *ōdisse et invidēre*
kereken visszautasítani *repudiāre et respuere*
erélyesen megfékezni *coērcere atque reprimere*
gyengéden ápolni *amplecti et colere* (l. 41. l. is!)

5. A magyar jelzős kifejezésnek mása a latinban gyakran határozószó:

modicē et sapienter bölcs mérsékléttel

constanter et sēdātē ferre rendületlen nyugalommal tūrni

puerīliter blandīrī gyermek-módra hizelegni

muliebriter lacrimāre asszony-módra sirni

sollerter indagāre éles észszel vizsgálni

prosperē bellum gerere szerencsés háborút folytatni

superbē avārēque imperitāre zsarnoki és kapzsi módon uralkodni

maximē eperam dare nagy tevékenységet fejteni ki.

6. Viszont a magyar határozószó helyén gyakran egyebet találunk a latinban u. m.

a) ablativust vagy praepositíós esetet: *cāsū accidit* (véletlenül), *ratione et viā* módszeresen, *ratione et ordine* tervszerűen; — *per vim et insidiās* erőszakosan s álnokul, *cum fide* híven, *ex imprōvisō*, *ex insperatō* váratlanul, *ex animō* szívesen, *ex aequō* méltányosan, *ē regiōne* átellenben, *magnā ex parte* nagyrészt, *dē industriā* szándékosan, *ad suum arbitrium agere* önkényűleg járni el, *ā latere* oldalt, *mīrum in modum* csodálatosan, *in rē publica* (in litteris, v. in litterarum studiis) *versari* politikailag (irodalmilag) működni.

b) igét: *constat* tudvalevőleg, *appāret* világosan, *perspicuum est* láthatólag, *manifestum est* kézzelfoghatólag, *necesse est* szükségképen, *vērisimile est* valószínűleg; — *soleo* közönségesen, rendszerint; *propero*, *māturo*, *festinō*, *contendo* sebtiben, nyakrafőre; *occupo* hamarabb; *persevēro* kitartóan, megátalkodottan, *simulo* látszólag (= mintha akarna, szemszúrásból), *pergo* tovább, *audeo* vakmerően; *dēsino*, *dēsisto* tovább nem, többé nem; *nōn dēsisto*, *nōn intermitto* egyre, folyton-folyvást; *videor* mintha; *opīnor*, *suspīcor*, *crēdo* valószínűleg, aligha nem, hihetőleg.

c) egész mellékmondatot vagy ablativust: *quō factō*, *quā rē factā* erre azután; *quō factum est* ennek következtében; *quae dum geruntur* ezalatt; *quum haec ita sint* v. *quae quum ita sint* ily körülmények közt, tehát, ennélfogva; *quod nisi ita sē habēret* máskülönben; *accedit ut* történetesen, esetleg; *accēdit quod* (v. *ut*) továbbá, azonfölül; *restat*, *reliquum est ut* végre; *quantum potest* telhetőleg, tehetségéhez képest; *nescio an*, *haud scio an*, *incertum est an* talán; *nōn est dubium quin* kétségkívül; *fiēri nōn potest quin* szükségképen; *nōn prohibet*,

nōn impedit quin miatt, tól; nōn multum abest, paulum abest quin majdnem, kis híján; *tantum abest ut . . . ut* nem hogy nem . . . hanem inkább; *quod doleo, quod dolendum est* sajna, (sajnos).

Tudniillik: a) gen. explicativus: Athēniensēs igenti calamitāte pestilentiae vexābantur (Athent iszonyú csapás sanyargatta, *t. i.* a dögvész); — b) semmi: Avāritiam sī tollere vultis, māter eius tollenda, luxūria (*tudniillik* a fényűzés').

7. A megszorító vagy erősítő határozószó értelme már benne van egyik-másik latin melléknévben, számnévben és névmásban:

paucī *csak* kevesen; hodiē *még* ma
tantum *csak* annyi(t); reliquī *a még* hátralevők
ūnus *csak* (még) egy; est ut dīcis *valóban* úgy van,
a mint mondod

semel *csak* egyszer; quod accidit a mi *valóban* meg
is történt

aegrē *csak* nagy nehezen;
breviter *csak* röviden; quod facitis a mit *épen* teszték
nihil *épen* nem, egyáltalán nem, egy cseppet sem
quotiens ego hunc Archiam vīdī (*hányszor* nem
láttam!').

quae nota nōn inusta est vītae tuae (*mi mindenféle*
bélyeg nincs még rásütve életedre!').

VII. Viszonyszók.

1. A két vagy több szóhoz tartozó viszonzót mindegyik elé akkor teszi ki a latin:

a) ha mindegyiket kiemeli; Haec suppeditant et ad cultum et ad victum. — Neque ex portū neque ex decumis vectigal conservārī potest;

b) külön esetek elsorolásakor: Māiōrēs nostrī cum Antiochō, cum Philippō, cum Aetolis, cum Poenīs **bella** gessērunt. Publicāni maximās familiās habent in saltibus, in agrīs, in portubus atque custōdiīs (v. in saltibus et in agrīs et in portubus atque custōdiīs) a közbérlőknek igen nagy személyzetük foglalatoskodik réteken, szántófoldeken s a kikötői őrtelepeken;

c) ha jelentéktelenebbet csatol az előzőhöz: Helvétii prō multitūdine hominum et prō glōriā bellī angustōs sē finēs habēre arbitrābantur (. . . . . *no meg . . . . . is*).

2. Ellenben csak egyszer teszi ki a praepositiót.

a) *egyseges* fogalmak elé: *prō arīs focisque* pugnare; *cum coniugibus ac liberis*; *salus sociōrum summum in periculum atque discrimen* vocatur (a legnagyobb válságba); *Belgae spectant in septentrionem et orientem solem* (északkeletnek).

b) szorosan összetartozó szók elé: ilyenek 1. az *aypositio*: *Cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho et Hannibale*; — 2. a *vonatkozó névmás*: *Cimon incidit in eandam invidiam, quam pater. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus?* (mifélektől?). *An iis*, quae iuventute et viribus exercentur? — 4. a *faj- és részjelölő szók*: *Hoc apparet in bestiis, volucris, nantibus, agrestibus, feris. In formis aliis dignitas inest, aliis venustas.*

3. Ha ugyanazon egy főnévhez két praepositio tartozik, akkor a második mellé vagy a főnevet ismétli vagy pótolja névmással:

verba facere pro lege et contra legem vagy *et contra eam*.

Mondja így is: *in utramque partem disserere*.

Csak akkor maradhat el a főnév vagy névmás a második mellől, ha az a praepositio adverbiumként is járja.

VIII. Kötőszók.

Mondatokat s mondatrészeket többnyire *kötőszóval* (coniunctio) kapcsolunk egymáshoz.

A *kötőszók halmozása* (*polysyndeton*) és a *kötőszóhiány* (*asyndeton*) az előadás élénkítése végett gyakran fordul elő, kivált szónoki előadásban. Azért ezeket *szónoki figuráknak* nevezik.

A *kötőszók* részint *mellérendelő* részint *alárendelő*.

A *Mellérendelő kötőszók*:

I. *Kapcsoló kötőszók* (coniunctiones copulativae):

1. egyszerű kapcsolásra:

<i>et,</i> <i>-que</i> <i>atque</i> <i>ac</i>	{	= és	<i>etiam</i>	{	= is	<i>neque</i>	{	= és nem (sem)
<i>quoque</i>			<i>nec</i>					

2. kiemelő kapcsolásra:

<i>et-et</i> (ritkábban: <i>-que</i> — <i>-que</i>)	{	mind-mind vagy is-is
v. <i>-que</i> — <i>et</i>		
v. <i>et</i> — <i>-que</i>		

(egyrészt-másrészt)

ut — sic ,valamint — úgy'
quum — tum = „ . . . — de nevezetesen (különösen)'

<i>tum — tum</i>		majd — majd
<i>modo — modo</i>		
<i>partim — partim</i>		
<i>nunc — nunc</i>		
		részint — részint

<i>neque — neque</i>		sem — sem
<i>nec — nec</i>		

neque (nec) — et = ,sem — és' ,egyrészt nem — másrészt pedig' ,nem — s mégis'

et — neque (nec) = ,is — sem,' ,egyrészt — másrészt nem . . . . (sem)'

3. elsorolásra:

primum — deinde — tum (— *tum*, porro) *dēnique* vagy *postrēmō*

item „ . . . szintén,' „ . . . (másrészt(is,' ,nem különben . . . is';

porro ,továbbá'; *postea* ,azonkívül,' azonfölül'.

Használatuk.

Et egyenlő értékű s szorosabb összefüggés nélkül való *fogalmakat* és *gondolatokat* kapcsol. Ez utóbbi esetben, kivált különmondat elején, gyakran a. m. ,és még' ,még pedig' ,és valóban,' ,és mégis'.

-*que* a kapcsolt szóhoz vagy a kapcsolt mondat első szavához járul s *kiegészítő* fogalmat vagy gondolatot *szorosabban* kapcsol az előbbihez, sőt *egy egészsze* köt össze két fogalmat: a) Rōmānī vērō quid petunt aliud aut quid volunt, nisi, quōs fāmā nōbilēs **potentē**sque bellō cognōvērunt, hōrum in agris civitātibusque considere. Caesar legiōnēs expeditās quattuor epuitātumque omnem ex castris ēdūcit.

b) Senātus populusque Rōmānus; terrā marique; ferrō ignique; prō ārīs focisque; coniugēs liberōsque omnēs.

c) Ille (epistulam) perlectam in conventū militum recitat maximāque (= ,s ez által') omnēs laetitiae afficit. Hostēs obsidēs datūrōs, quaeque (= ,továbbá') imperasset, sēsē factūrōs polliciti sunt. Hōrum omnium fortissimī sunt Belgae, propterea quod ā cultū atque hūmānitāte provinciae longissimē absunt minimēque (= ,és így') ad eōs mercātōrēs saepe commeant, proximique (= ,és így') sunt Germānīs.

atque (= adque) és (csak mássalhangzó előtt) *ae* (gyakran *atque etiam*, *atque adeo* = ,s. még hozzá',

,sőt', ,sőt . . . is', ,még pedig' a fontosabbat csatolják az előzőhöz: Rōmānī vērō quid petunt aliud aut quid volunt, nisi invidiā adducti, quōs fāmā nōbilēs potentesque bellō cognōvērunt, hōrum in agris consīdere *atque* (= ,s mi több!') hīs aeternam iniungere servitūtem? Caesar cīvitatē Commī immūnem esse iusserat *atque* (s még hozzá', ,sőt . . . is') ipsī Morīnōs attribuerat. Paucī *ac* (még pedig') fermē optimus quisque Hannōnī assentiēbantur.

Uj mondat kezdetén a. m. ,azonban', ,ámde': *Atque* etiam hoc animadvertendum est. *Ac* ne illud quidem neglegendum est. *Ac* nē quis forte mīrētur.

Hasonlóságot, egyenlőséget s különbözést jelentő névmások, melléknevek s határozószók után a. m. *mint*.

Ac nōn = ,nem pedig' ,s nem inkább'.

Kettőnél több mondatrészek összekapcsolására a latin a) vagy nem használ semmi kötőszót (*asyndeton*), b) vagy minden fogalompár közé *et* kötőszót (*polysyndeton*), c) vagy pedig csupán az utolsó fogalomhoz csatol *que* kötőszót.

Hī omnēs *linguā, institutis, lēgibus* inter sē differunt. Caesar *arma prōferri, equōs prōducī, obsidēs dari* iubet.

Hōrae cēdunt et diēs et mensēs et anni.

Sē, corpus vītamque tuētur. Coniugēs, liberōs cēterōsque tuērī.

NB. Kötőszó nélkül kapcsolja a latin egymás mellé az ellentétes fogalmakat s tisztviselők előnévvel ellátott nevét: Dēmocritus lūminibus āmissis alba scīlicet *et atra* discernere nōn poterat; at vērō *bona mala* (jót a rossztól), *aequa inīqua, honesta turpia, ūtilia inūtilia, magna parva* poterat. — Consulēs *dēclārātī* sunt **Cn. Pompeius, M. Crassus** (ellenben: Pompeius et Crassus). **L. Domitiō Ap. Claudio** consulibus. [Ellenben: Domitiō et Claudiō consulibus]. *quoque* (a kiemelni való szó után!) egyszerűen hozzászorol; = ,is' ;

etiam és *et* (a kiemelni való szó előtt!) fokoz; = ,is', ,sőt . . . is', ,sőt még . . . is' ;

Helvētī quoque reliquōs Gallōs virtūte praecedunt; *Etiam ad impedimenta* pugnātum est.

Timeo Danaōs *et dōna* ferentēs.

NB. *Nōn modo* } *sed* (= verum) *etiam* (nem
nōn tantum }
nōn solum } *quoque*!).

neque helyett *et non*-t használ a latin, a) ha a tagadás csak egy szóra vonatkozik: Longum est **et nōn** *necessarium* commemorāre (s különben is fölösleges); — b) *et nōn*-t v. *ac nōn*-t ezen jelentésben: *‘nem pedig’* v. *‘és nem inkább’* (l. 47. l.).

II. Szétválasztó kötőszók, (*coniunctionēs disiunctivae*).

1. egyszerűen: *aut, vel, -ve, sive* v. *seu* ,vagy‘

2. párosával, kiemelőleg:

aut — *aut* ,vagy — vagy‘

vel — *vel* ,akár — akár‘

sive — *sive* } ,akár — akár‘

seu — *seu* } ,akárha — akárha‘

}, bármint — vagy‘

Használatuk: aut ,vagy‘ ellentétes fogalmakat köt össze, a melyek egymást kizárják:

Hic vincendum aut moriendum est.

néha = ,vagy legalább‘, ,vagy épen‘:

semel aut nōn saepe (egyszer *vagy legalább is* nem gyakran)

nōn multum aut nihil (nem sok, *vagy épen* semmi)

aut — **aut** = ,vagy — vagy‘:

Ant Caesar aut nihil (vagy valami vagy semmi)

Mors aut meglegenda est (vagy nem kell törődni a halállal) *aut etiam optanda*, *tertium certē inveniri nōn potest.*

vel és **-ve** (*velle*‘ igéből) = ,akár‘ (= akard), ,vagy‘ *tetszésszerűleg* választható fogalmakat és gondolatokat köt (a *simuló -ve* rendszerint csak egyes szókat):

Ubiī ōrābant, ut Caesar sibi auxilium ferret vel (vagy akár‘) *exercitum modo Rhēnum transportāret. Plūs minusve; ter quaterve* (vagy legfőlebb‘); *duābus tribusve hōrīs.*

Ubi potest senectus aut calescere vel apicātiōne melius vel ignī, aut vicissim umbrīs aquisve refrigerārī salubrius quam rūrī?

helyreigazításban = ,vagyis‘; ilyenkor sokszor erősítve így:

vel potius

vel dīcam

vel ut vērius dīcam

} ,vagyis‘, ,vagyis inkább‘,
} ,jobbán mondva‘, ,helyesebben‘

Pl. Post obitum vel potius excessum Rōmulī.

Jegyzet. Sokszor fokozó s kiemelő ereje van s annyit tesz, mint ,már‘, ,akár‘, ,sőt‘, ,nevezetesen‘,

,például'; középfok mellett ,még', felsőfok mellett ,fölötte'. Pld. *Vel* inde appāret (már abból is kitünik): *Huius victōriae vel maxima* (fölötte nagy') fuit laus (Nep. Ag. 4). *Pueri ob lūdōs vel famem et sitim perferunt.* — *vel māior* (még nagyobb).

vel — *vel* ,akár — akár' (tetszés szerint):

Ponte rescissō rex vel hostium ferrō vel inopiā paucis diēbus interibit. — *Catilīnam ex urbe vel eiēcimus vel ēmisimus* (C-t . . . mondhatndm kidobtam vagy ha úgy tetszik kiutasítottam a városból).

sive = *vel*: *Plato sive quis alius* (közömbös, hogy Pl. mondta-e vagy más valaki); *discessus sive potius turpissima fuga.*

sive — *sive* = *vel* — *vel*: *Verbigenī sive* (= seu) *timore perterriti sive* (= seu) *spē salūtis inducti ē castris ēgressi sunt.*

Tagadó szó után állhat a tagadás folytatására: *aut (vel) v. neque s aut — aut v. neque -- neque* (l. 46. 48. l.).

III. *Ellentétes kötőszók* (coniunctionēs adversatīvae):

sed de azonban, ellenben hanem; *vērūm* azonban, *at (ast)* azonban, ellenben, ámde, de mindenesetre *autem* pedig

vērō pedig, pedig már; ámde

tamen, attamen mégis, mindazonáltal, de legalább

atquē ámde, de mégis, már pedig

nōn modo } — *sed* (. *verum*) **etiam** (sohasem quoque!)

nōn solum } nem csak — hanem . . . is

nōn modo nōn } *sed* (v. *verum*) *etiam, sed potius*

nōn solum nōn } nem csak hogy nem — de sőt
(v. hanem inkább)

nōn modo } — *sed* nemcsak — de (sőt v. inkább)

nōn solum }

nōn modo nōn — sed nē . . . quidem } — de még
nem csak nem v. nem hogy } csak nem is
nē . . . quidem — nōn modo } nem hogy v. annál
még . . . sem } kevésbbé.

Pl. *Nē sui quidem* id velint, *nōn modo* ipse (övéi sem szeretnék, nem hogy ő v. annak kevésbbé ő maga).

Használatukra nézve:

sed = (korlátozó tag): ,de', ,azonban', ,ellenben' = (helyreigazítólag, tagadás után) ,hanem'. Egyez vele *vērūm*. Pl. *Nostri dēiecti sunt locō, sed Gallōs legio decima tardāvit* (ugyan — de'). *Nāvis nōn capta est, sed inventa.*

Tárgymegszakításkor vagy átmenetben: *sed haec hactenus* (no de elég ebből ennyi): *sed* (vērūm) *redeo ad mē* (de visszatérek tárgyamra).

autem (mondat elején sohasem!) = *pedig*, *már pedig*, *továbbá*, nem ellentétet, csak különbséget jelöl vagy hozzáad az előzőhöz:

Pl. *Nōn exercitūs neque thēsaurī praesidia regnī sunt, vērūm amīcī. Quis autem amīcior quam frāter frātrī?* (*már pedig* ki lehetne jobb barátunk a testvérünknel). *Reliquam erat ūnum iter angustum et difficīle, mons autem altissimus impendēbat* (*továbbá*, *s hozzá még*).

vērō (mondat elején sohasem!) = *pedig*, *pedig már*, *ámde*, *azonban*, jelentékeny különbséget állít szembe az előzővel vagy fokozza is:

Pl. *Scīmus mūsicēm nostrīs mōribus abesse ā principis personā, saltāre vērō etiam in vitīis pōnī* (*a táncz pedig már*, *a táncz meg már épen*). *Animōs militum accendit; ut vērō praedam ēdixit militum fore, adeo accensī sunt, ut ...* (*mikor azonban azt is*).

tamen (mondat elején vagy a nyomatékos szó után!) = *mindazonáltal*, *mégis*, *de legalább*, *ámde* kifejezett vagy kiérthető megengedő mondatok után szokott állani:

Pl. *Quamquam adō excellēbat Aristīdēs, ut cognōmine Iustus sit appellatus, tamen exiliō decem annōrum multātus est. Mithridatēs in extrēmā fortunā nōmen tamen retinuit rēgium* (*még ... is*). *Nec tamen omnēs possunt esse Scipiōnēs* (*ámde nem*). *Sēquanī horrēbant, quod reliquīs tamen fuga dabātur* (*legalább*).

at (erősítve: *at vērō, attamen*) = *ellenben pedig*, *ámde*, *de mindenesetre*, — gyors, élénk átmenetben éles ellentétet jelöl: *Brevis ā nātūrā nōbis vīta data est, at memoria bene redditae vītae sempiterna.*

Ellenvetésben (*at, v. at enī*) = *de hiszen*

Pl. *At memoria minuitur.* — *Crēdo, nīsi eam exerceās* (*De hiszen [az öreg emberben] fogyatkozik az emlékező tehetség*). — *Elhiszem, [fogyatkozik], ha nem gyakorlod*. — *At enī senex nē quod spēret quidem habet. At est eō miliōre conditiōne.* (*De hiszen öregnek nincs már mit várnia*). — *Igen ám, de annál jobb neki.*

Tagadó föltétel után a. m. *legalább*, *de azért*, *de bizonyára*

Pl. Largitiōnēs bonī virī sī nōn dēsiderant, at (v. attamen) approbant (ha nem . . . is, de azért). Sī nōn perīculum, at (v. at certē) famēs erat timenda. (ha nem . . . is — de legalább).

atquī, a) következtetés altételében = ,már pedig', ,ámde':

Quī fortis est, idem est fidens; quī autem est fidens, nōn extimescit; — *atquī* in quem cadit aegritūdo, in eundem timor: ita fit, ut fortitudinī aegritūdo repugnet.

b) ellenvetésben = ,mindazonáltal', ,de azért mégis', ,ámde mégis':

Pl. Magnum narrās, vix crēdibile. *Atquī* sīc sē habet. Rem haud sāne difficilem admīrāminī'. *Atquī* grātissimum nōbis fēceris.

IV. Magyarázó kötőszók (coiunctiōnēs causālēs).

Nam és **namque** (a mondat legelső helyén) magyarázólag kiegészít, **enim** (rendesen a második helyen) és **etenim** (az első helyen) bizonyít vagy okkal magyaráz. Jelentésük: ,ugyanis', ,mert'.

Pl. Aristidēs aequālis ferē fuit Themistocli atque cum eō dē principātū contendit; *namque* obtrectārunť inter sē. In hīs autem cognitum est, quantō antestāret eloquentia innocentiae. Quamquam *enim* adeo excellēbat Aristidēs abstinētiā, ut ūnus post hominum memoriā cognōmine Iustus sit appellātus, tamen ā Themistocle collabefactus testulā illā exsilīo decem annōrum multātus est.

Nam és *enim* a történelemből vagy életből vett példák fölhozásakor a. m. a magyar ,például', ,így például':

Opifices post mortem nōbilitārī volunt. Phīdias *enim* suī simīlem speciem inclūsit in clipeō Minervae. Ut, velut, sicut = ,mint például', való, ut sī, velut sī = ,mintha például', föltett eset

(*exemplum fictum*) fölhozására szolgál;

verbī causā = ,ott van például'

exemplī causā (v. grātiā) afferamus

" " pōnāmus

" " nōmino

" " commemorō

(alicuius) exemplō ūtor vagy

ut exemplō ūtar

testis est ,pélá rá'.

} ,példának
okáért', ,hogy
példát hozzak
föl'

quidem „legalább“ egyetlen, de döntő v. tekintélyes példa fölhozására.

V. *Következtető kötőszók* (coniunctiōnēs con-clūsivae).

Itaque (mindig elől!) „ennélfogva“, „tehát“, a helyzetből érthető természetes következtést jelöli, **igitur** (sohasem elől!) és **ergō**, „következésképp“, „tehát“ az okokból folyó következtést.

quam ob rem v. ob eam rem	} „e miatt“, „ezért“ „ennek folytán“ „ennek következté- ben“
quam ob causam v. ob eam causam	
quā de rē	
quā de causā v. eā de causā	
quārē „azért hát“, „ennélfogva“.	

Pl. Quibus rēbus Caesar vehementer commōtus mātūrandum sibi existimāvit, nē minus facile resisti posset. *Itaque* rē frūmentāriā quam celerrimē potuit comparātā magnis itineribus ad Ariovistum contendit. — Thrasybulō prō tantis meritis honōris causā corōna ā pupulō data est. Quam quod amor cīvium dederat, nōn vis expresserat, nullam habuit invīdiam magnaēque fuit glōriāe. Bene *ergō* Pittacus ille, quum Mytilēnaei multa milia iūgerum agrī eī mūnerī darent, „Nōlite, ōrō vōs — inquit — id mihi dare, quod multī invideant, plūrēs etiam concupiscant. *Quārē* ex istis nōlo amplius, quam centum iūgera“. Nam parva mūnera diūtina, locuplētia nōn propria esse consuērunt. Illā *igitur* corōnā contentus Thrasybulus neque amplius requisīvit neque quemquam honōre sē antecessisse existimāvit.

NB. *Igitur* és *ergō* gyakran a félbeszakított beszéd fonalát veszi újra föl: Nātus *igitur* patre, quō diximus . . . (Nep. Ep. 2). — Quid *ergō* meī consilii est? (Caes. b. g. VII, 77).

A szórend.

A latin mondat legnyomatékosabb helyei az *eleje* és a *vége*.

Egyszerű beszédben a mondat élén áll az alany, végén pedig az állítmány.

E két főrész közelébe fontossága szerint sorakozik a többi, még pedig az alanyhoz tartozó részek az alany után, az állítmányhoz tartozók az állítmány elé. A sorrend tehát általánosságban ez:

1. alany, 2. határozó, 3. részes határozó (dativus)
4. tárgy (accusativus), 5. állítmány.

A latin szórend tehát lényegesen különbözik a magyartól. A latinban a mondat két főrésze mint két kar öleli körül a többi részt s a két főrész közelsége kölcsönöz erőt amazoknak; a magyar szórendnek ellenben az állítmány (*ige!*) mintegy a törzsöke s a köré helyezkedik el a többi fontossága szerint, közvetlen elébe a legnyomatékosabb, ez elé vagy az állítmány után a kevésbé nyomatékos stb.

Pl. *Helvétii-um-per angustias et finēs Sequanō-rum-suās cōpiās-trāduxerant.*

A helvetiusok már **átvezették seregeiket** a szorosokon s a sequanusok földjén.

Pater meus, Hamilcar, — puerulō mē — in Hispāniā imperātor proficiscens — Carthāgine — Jovī optimō maximō — hostiās — immolāvit.

Atyám, Hamilcar, mikor hadvezéri minőségében Hispániába indult, **áldozatot** mutatott *be* Carthagóban a jóságos és hatalmas Juppiternek.

Ettől a közönséges szórendtől azonban igen gyakran történik eltérés. A beszéd összefüggéséhez képest ugyanis kiemelés végett más részek is kerülhetnek a mondat élére vagy végére. Az ilyen szórendet **inversionak**, *változtatott* vagy *kiemelő szórendnek*, nevezzük.

A latin nyelv igen alkalmas az inversióra, nem csak azért, mert gazdag szóformákban, hanem különösen azért, mert az egyeztetés által pontosabban és határozottabban megjelöli a mondatrészek vonatkozását, és összetartozását, mint a magyar. A magyar is használ kiemelő szórendet, de az összetartozó mondatrészeket nem szórhatja szét úgy, mint a latin pl. ebben: *Et scissā gaudens vādit Discordia pallā.* Kerülnünk kell tehát az efféle kísérletek utánzását: *„Földre megtompítván esék maga vasát”* (Zrinyiász).

Némelyik mondatrésznek megvan a maga rendes helye, a melyhez ragaszkodni szokott; így:

1. **jelző** rendszeren a **jelzett szó után** áll: *populus Rōmānus, rēs publica, genus hūmānum; pater meus, Lucumo quidam; pater patriae, tribunus plēbis; societas generis hūmānī.* — Hátralé a kivált az olyan jelző, melynek határozója is van: *Numitor reputābat sēcūm indōlem Rēmī minimē servilem.*

Ide értendő az értelmező jelzők (appositiók) s

az állítmányi jelzők is. Tantalus, *rex Corinthiōrum*; — *sicārii fugientēs ā lictōribus comprehenduntur*.

NB. Czímek mellett rendszerint a tulajdonnév, *urbs* és *oppidum* mellett az illető város neve tekintendő jelzőnek: *rex Deiotarus*, dictátor *Caesar*, imperátor *Augustus*, *urbs Rōma*, *oppidum Cirta*. Épen így: provincia *Sicilia*.

2. *vonzó* rendszerint a *vonzata* előtt áll: *pietas erga parentēs*, *plēnus nārium*, *memor nostrī*. Így a határozó is a meghatározott szó előtt: *vērē Hungārus*, *minimē servilis*. — De a *verbum regens* maga elé veszi a vonzatait: *fieri nōn potest*, *mē valdē delectat*.

3. *Prōnōmen dēmonstrātivum* s *dēterminātivum* a főnév előtt, *prōn. possessivum* pedig a főnév után szokott állni: *Haec spēs, ea rēs, idem vir*; *urbs nostra*. — *Prōn. indefinitum* hol előtte áll a főnévnek hol utána: *ineāmus aliquam viam*; *homo quīdam*; *novus quīdam terror*.

Megesontosodott kapcsolatok: *pontifex maximus*, *senātus populusque Rōmānus*, *senātus consultum*, *plēbis scītum*, *Rōmānus homo* (‘igazi’ római), *Pūnica fidēs* (‘igazi pún’ szótartás), *mīliātrī sīgulō opertus* (‘egyszerű’ katona-köpenyben), *meā sponte*; *prīmum*, *novissimum agmen*, *clārissimī virī*, *Magna Graecia* (‘dél Italia’), *media acies*, in *summō monte* (l. 14. l.).

4. **Negātio.** A *tagadó* szó rendesen azon szó előtt áll, a melyre a tagadás vonatkozik; ha az egész mondatra vonatkozik a tagadás, akkor az ige-állítmány elé kerül. Különbőség van tehát ezek között:

Caesar lēgātōs in castra nōn admīsīt. Caesar lēgātōs *nōn in castra* admīsīt. Caesar *nōn lēgātōs* in castra admīsīt. Lēgātōs in castra *nōn Caesar* admīsīt. *Facere nōn possum* nem tehetem. *Nōn facere* possum elmulaszthatom.

Tagadó főmondat után álló jelzőmondatban inkább szeret az egész mondatra vonatkozó tagadószó mindjárt a pronomen relativum után állni, mint az ige állítmány előtt:

Nihil est, quod nōn deus efficere possit (v. *quod deus efficere nōn possit*).

NB. *Nōn nēmo némelyik*, *nēmo nōn mindenki*, *nōn nihil valami* (-t, -, ‘mennyyire’), *nihil nōn minden*, *nōn nullus nem csekély*, *nullus nōn mindegyik némely*, *nōn nullī némelyek* (= *nullī nōn mindnyájan*, ‘nem kevesen’)

nōn nunquam némelykor (= *nem ritkán*) *nunquam nōn mindenkör nōn nusquam valahol, nusquam nōn mindenütt.*

Továbbá:

<i>nēmo</i>	}	<i>unquam</i>	<i>soha</i>	{	<i>senki</i> (<i>sem</i>)
<i>nihil</i>					<i>semmi</i> (<i>sem</i>)
<i>nēmo</i>	}	<i>usquam</i>	<i>sehol</i>	{	<i>senki</i> (<i>sem</i>)
<i>nihil</i>					<i>semmi</i> (<i>sem</i>)

nōn multī kevesen, paucī csak kevesen, nōn multa kevés, pauca csak kevés.

Haud = *‘nem igen’, ‘alig’,* gyengébben tagad, mint *nōn*; többnyire melléknév vagy határozószó mellett áll és e szólásokban: *haud scio an* talán, *haud dubito an* talán nem. — Megjegyzendők: *haud dubiē* = *certissimē*, *haud procul* = *prope*, *haud sãnē* semmi esetre sem, *haud ita* nem éppen.

Nihil gyakran erősebb *nōn*-nak felel meg s a. m. *‘épen nem’, ‘egy cseppet sem’.*

NB. *Nōn amplius* } = többé nem, már nem
nōn iam
iam nōn

iam nēmo többé senki *nihil, iam* egy cseppet sem többé (v. tovább)

quam nōn (= mennyire!) *,mily kevésé!*

ita nōn oly kevésé

nōn ita magnus nem éppen nagy.

Neque és **nec** szolgál egész tagadómondat kapcsolására, különösen ezen kapcsolatokban: *neque tamen, neque vērō, neque enim, neque quisquam, neque ullus, neque unquam, neque usquam.*

De ha csak egy szóra vonatkozik a tagadás, akkor *et nōn, ac nōn, (potius)* = *‘nem pedig’* áll, így nevezetesen *nōn indoctus, nōn ferendus, nōn necessarius* kapcsolásakor, s mikor állító fogalomhoz egy hasonló-értelmű tagadó fogalmat kapcsolunk:

Longum est et nōn necessariū. Periniquum est et non ferendum. — *Patior, iūdicēs, et nōn molestē fero.*

Rövid ellentétekben *nōn* = *‘nem pedig’,* pl. *Ex vitā ita discēdo, tanquam ex hospitio, nōn tanquam ex domō. Commorandī enim nātūra dēversōrium nōbis, nōn habitandī dedit.*

A tagadás folytatásában és = *neque, aut, -ve*: *Nōn solum acuenda nōbis neque prōcūdenda lingua est. Neque enim marī ventūrum aut eā parte bellī dimicātūrum hostem crēdebant.* — Csak a szorosan

összetartozó, mintegy egységes fogalmat tevő szókat kapcsoljuk ilyenkor *et, ac, que* kötőszókkal: *Nullum reperies profectō, quī nōn fractus debilitatusque sit.*

A tagadás folytatásban tehát rendesen így párosulnak a kötőszók:

nōn } . . . . *neque*
neque }

nē . . . . *nēve*

neque aut . . . . *aut* (és sem . . . . sem').

Megjegyzendők: *nē* . . . *quidem* ,még . . . sem',
nōndum ,még nem', *necdum* ,s még nem', *vixdum*
 ,még alig'.

5. Két tagadás ugyanazon egy mondatban megsemmisíti egymást s állításnak felel meg a latinban (*litotes*): *haud v. non ignoro* és *non sum nescius* = *probē scio*, *non possum non* ,kénytelen vagyok'. — Mondatkapcsolásra: *nec non v. nec . . . non* ,és', ,sőt', *neque tamen non* ,s mindazonáltal', *neque enim non* ,ugyanis', *neque vērō nōn* ,s bizonyára'.

Nem semmisíti meg egymást két tagadás, ha mindegyik külön szóra vonatkozik:

Nihil agere animus nōn potest (a lélek nem lehet tétlen). *Epicratēs nullum nummum debēbat neminī* (E. nem tartozott senkinek egy fityinggel sem).

Ennélfogva *nē* . . . *quidem* és *neque* — *neque* sem szünteti meg az előre bocsájtott tagadást:

Nunquam illum nē minimā quidem rē offendī.

Nemo neque servus neque libertus . . .

v. *Nemo aut servus aut libertus*

Nihil Atticō mihi nec cārius nec iucundius est.

v. *Nihil Atticō mihi aut cārius aut iucundius est.*

Nisi = ,kivéve' (,mint'), más tagadószóval együttvéve = ,csakis', ,csupáncsak': *Nisi inter bonos amicitia esse non potest. Nihil possumus iudicāre, nisi quod nostrī est iudiciī. Quid est pietās, nisi* (mint) *voluntās grāta in parentēs?*

Ha két mondat közös állítmánya az egyikben állító, a másikban pedig tagadó, akkor ki kell tenni mind a kettőben: *Sive hoc verum est sive non est. Sēvēritātem in senectūte probo, acerbitātem non probo* (v. *non item*). *Consulātus Milōni ēripī non potest, vīta potest* (de életét igen').

A szókiemelés egyéb módjait szóalakzatoknak (*figūrae verborum*) nevezzük; ilyen szóalakzatok:

1. **Parataxis**, egytöví szók vagy rokon s ellentétes fogalmak egymás mellé helyezése: *Ut ad senem senex dē senectūte, sīc hōc librō ad amīcum amīcissimus dē amīcitiā scripsī. — Commūnī omnium patriae consulere. — Inops potentem dum vult imitārī, perit. Qu. Maximum senem adolescens dilexī.*

2. **Chiasmus**, mellérendelt mondatok megfelelő részeinek ellenkező sorrendben való elhelyezése: *Cimbrī in proeliis exsultant, lāmentantur in morbo.*

3. **Antithesis v. contrarium**: *Lacrimārum longa manēre tempora vōs poterunt; ad opem brevis hora ferendam est.*

4. **Climax v. gradatio**: *Abiit, excessit, ēvāsit, ērūpit.*

5. **Oxymoron**, látszólagos ellenmondásban levő szók összekötése: *insipiens sapientia; cum tacent, clāmant.*

6. Az *ismétlés* különböző módjai u. m.

a) **anaphora v. repetitio**, ugyanazon szó ismétlése kapcsolatos mondatok elején;

b) **epiphora**, ugyanazon szó ismétlése kapcsolatos mondatok végén;

c) **anadiplosis** vagy **geminatio**, a szó ismétlése egymás után.

7. **Polyphton** vagy **trāductio**, ugyanazon szó ismétlése más esetalakban: *Homines hominum causā generatī sunt, ut ipsī inter sē aliīs aliī prōdesse possint.*

8. **Paronomasia v. annōminatio**: *Exsul potius tentāre quam consul vexāre rem publicam potēs. Dēligere oportēt quem velis dēligere.*

Ide tartozik még a **homioptoton** (similiter cadens, azaz, esetvégzetek egyenlő volta), **homiooteleuton** (similiter dēsinens, azaz, egyenlő szóvégzetek) és az **alliteratio**.

9. **Asyndeton** és 10. **Polysyndeton** (l. 45. l.).

11. Gyakran, az összetartozó mondatrészek közül a kiemelendő előre lép: *omnibus ad Britannicum bellum cōparātis; mea me voluntās prohibuit; bellum ad multorum bona cīvium Rōm. pertinet; huius auctōritās locī.*

A mondatok rendje.

I. 1. A latinban rendszerint csak a *jelző* és *következményes* mellékmondatok s a *függő kérdések* állanak a főmondat után.

2. A főmondat elé szeretnek kerülni az olyan mellékmondatok, melyek tartalmuknál fogva elébe vágnak a főmondatnak, ú. m. a *föltételes, megengedő, hasonlító, czél-, ok- és időhatározó* mondatok. Ilyenkor azután :

a) a *közös alany* v. *tárgy* az előlálló mellékmondat élére kerül: Galli nisi perfrēgerint mūnitiōnēs, dē omnī salūte dēspērānt. Neglegere, quid dē sē quisque dīcat, arrogantia est. Quem Hannibal, etsi multa stultē cōnārī vidēbat, tamen nōn dēseruit.

b) az előrekerült alanyt a mellékmondatban, a melynek tárgya, névmás pótolja: Haeduī, quum sē ab iīs dēfendere nōn possent, lēgātōs mittunt.

c) a főmondat előre került tárgya a mellékmondat alanya s ennek az állítmányából kiérthető: Num supplicem, quum ab Atheniensibus exposcerētur, nōn prōdidit?

Néha két mellékmondatot is vet a latin a főmondat elé: Ubi redieris, sī postulābis, dabo tibi libens. Quālis esset nātūra montis, quī cognoscerent, mīsit.

II. Latin körmondatokra nézve a következő elvek állapíthatók meg: 1. A latin az alany egy- séges voltára törekszik: *Ibi eum amīcī, quō Spartam facilius perferre possent, quod mel nōn habēbant, cērā circumfūdērunt.* Ekkor barátai *méz hiányában* viaszszal vonták be testét, hogy annál könnyebben elszállíthassák Spartába.

2. A főmondat lehetőleg hátrafelé törekszik, bár alanya vagy pedig a kötőszavai (*sed, nam, itaque*) rendesen előre kerülnek: Quōs quō facilius repellerent, ad classēs aedificandās exercitūsque comparandōs quantum quaeque cīvitās pecuniae daret, *Aristīdēs dēlectus est, quī constitueret.*

Numitor inter primum tumultum hostēs invāsisse urbem atque adortōs rēgiā *dictitans, quum pūbem Albānam in arcem praesidiō armisque obtinendam āvocasset, postquam iuvenēs perpetrāta caede pergere ad sē grātulantēs vidit, extemplō advocātō consiliō scelus in sē frātris, originem nepōtum, ut genitī, ut educātī, ut cognitī essent, caedem deinceps tyrannī sēque eius auctōrem ostendit.* (Periodus historica).

Nunc, quum et auctōritātis in mē tantum sit, quantum vōs honōribus mandandis esse voluistis, et ad agendum facultātis tantum, quantum hominī vigilantī ex forensī ūsū prope quōtidiāna dīcendī exercitatio potuit affere, **certe**, et, sī quid auctōritātis in mē est, apud eōs ūtar, quī eam mihi dedērunt, et, sī quid in dīcendō consequī possum, eīs **ostendam potissimum**, quī eī quoque rei fructum suō iūdiō tribuendum esse duxērunt. (Periodus rhetorica.)

A szónoki körmondatt főleg rythmikus tagolásra és arányosságra (numerus) törekszik, továbbá a tagok párhuzamba állítására; lehetőleg kerülí az alárendelést.

TARTALOM.

	Lap
I. A főnév.	3
II. A melléknév	13
III. A számnév	21
IV. A névmás	23
V. Az ige	37
VI. A határozók	41
VII. Viszonyszók	44
VIII. Kötőszók	45
Szórend	52
A mondatok rendje	57

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent

és tőle, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

Tudományos Zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet 30 kr. = 60 fillér.

A „Tudományos Zseb-könyvtár“ időhöz nem kötött, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

A „Tudományos Zseb-könyvtár“ idővel mindazt felöleli, ami az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a „Tudományos Zseb-könyvtárt“. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Számtani példatár. 2. kiad. Irta Dr. Lévy Ede.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. 2. kiad. Irta Gaal M.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky A.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky A.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.

12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévy Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarország oknyomozó története. 2. kiadás.
Irta Cseh L.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling S.
- 18—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas J.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poetika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimetria példatárral. Irta Dr. Lévy Ede.
24. A római nemzet irodalomtört. Irta Márton J.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27—30. Áruike-Lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
35. Számtan. Irta Dr. Lévy Ede.
36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit K.
- 37—38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.
- 39—40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
- 41—42. Bünvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
43. Kis növénygyűjtő. Összeállította Dr. Cserey A.
44. Algebra. Irta Dr. Lévy Ede.
45. A magyar helyesírás törvényei. Irta Gaal M.
46. Ábrázolástan. I. füzet. Irta Dr. Kolbai Arnold.
47. Ábrázolástan. II. f. Rajzok az ábrázolástanhoz.
- 48—49. Növényhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
50. Stereometria. Irta Dr. Lévy Ede.
51. Világtörténet. I. rész. Irta Cseh Lajos.
- 52—53. Stilisme. Irta Boros Rudolf.
54. Levelező gyorsírás. Irta Bódogh János.
55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcik D.
56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 57/57a. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha B.
58. Általános földrajz. Irta Hegedűs István.
59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódogh.
60. Ásványhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.

61. Zeneműszótár. Osszeállította Goll János.
62. A görög irodalom története. Irta Márton Jenő.
- 63—64. A zománcz. Irta Mihalik József.
65. Vita-gyorsírás. Irta Bódogh János.
66. A magyar váltójog. Irta Dr. Berényi Pál.
67. Világtörténelem. II. rész. Irta Cseh Lajos.
- 68—69. A rajzolás vezérfonala. Irta és rajzolta Boros R.
- 70—72. Mythologia. Irta Dr. Losonczy Lajos.
73. Általános zenetan. Irta Goll János.
74. Államszámviteltan. Irta Dr. Berényi Pál.
75. Jogbölcsélet. Irta Dr. Somló Bódog.
76. Rovargyűjtő. Irta Dr. Cserey Adolf.
77. Szervetlen chemia. Irta Schwicker Alfréd.
78. Mechanika. Irta Dr. Lévy Ede.
79. Sociológia. Irta Dr. Somló Bódog.
80. Logika. Irta Dr. Schmidt Márton.
81. Akusztika. Optika. Hőtan. Irta Dr. Lévy Ede.
82. Áruüzleti szokások. Irta Dr. Matavovszky Béla.
83. A német irodalom vázlata. Irta Albrecht János.
84. Kereskedelmi jog. Irta Dr. Berényi Pál.
85. Elektromosság és mágnesség. Irta Dr. Lévy E.
86. Kosmografia. Irta Dr. Bozóky Endre.
- 87—89. Lepkehatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
- 90—91. A testgyakorlás alapelemei. Irta Dr. Ottó József.
92. Kis fizikai földrajz. Irta Dr. Bozóky Endre.
93. Szerves chemia. Irta Schwicker Alfréd.
94. Világtörténet. III. rész. Irta Cseh Lajos.
95. Analitikai síkmértan. Irta Dr. Lévy Ede.
- 96—98. Bogárhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
99. Meteorologia. Irta Dr. Bozóky Endre.
100. A magyar művelődés története. Irta Dr. Barta J.
101. Astronomia. Irta Dr. Wonaszek A. Antal.
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba. Irta Dr. Kun B.
103. Banktechnika. Irta Juhász Kálmán.
104. Kereskedelem-isme. Irta Dr. Berényi Pál.
105. Gyakorlati olasz nyelvtan. Irta Dr. Cs. Papp J.

106. **Fotografálás.** Irta Sajóhelyi Béla.
107. **Dramaturgia.** Irta Rakodeczay Pál.
108. **Anthropologia** (Embertain). Osszeállit. Lósy J.
109. **Lélektan.** Irta Dr. Schmidt Márton.
110. **Physikai zsebkönyv.** Irta Dr. Bozóky Endre.
111. **Német helyesírás.** Irta Albrecht János.
112. **Mathematikai szünórák.** I. füz. Irta Mikola S.
113. **Aesthetika.** Irta Dr. Bartha József.
114. **Mathematikai szünórák.** 2. füz. Irta Mikola S.
115. **Algebrai példatár.** 2. kiad. Irta Dr. Lévay E.
116. **Görög régiségek.** Irta Dr. Schmidt Márton.
- 117—118. **Az állatok fejlődése.** I. r. Irta id. Dr. Perényi J.
- 119—120. **Protestáns egyházjog.** Irta Hörk József.
- 121—123. **Gombaisme.** Irta Dr. Cserey Adolf.
124. **Az állatok fejlődése.** II. Irta id. Dr. Perényi J.
125. **Építési enciklopedia.** I. füz. Irta Lechner J.
126. **Az állatok fejlődése.** III. rész. Irta id. Dr. Perényi J.
127. **Építési enciklopedia.** II. füz. Irta Lechner J.
128. **Kis ásványtan.** Irta Dr. Cserey Adolf.
129. **Építési enciklopedia.** III. füz. Irta Lechner J.
130. **Építési enciklopedia.** IV. füz. Irta Lechner J.
- 131—132. **Növénytan.** Irta Dr. Cserey Adolf.
133. **Magyar közjog.** Irta Dr. Balogh Arthur.
- 134—135. **Állattan.** Irta Dr. Cserey Adolf.
136. **Magyar bányajog.** Irta Dr. Katona Mór.
137. **Kereskedelmi földrajz.** Irta Pataki Simon.
138. **Alkotmánytan.** Irta Dr. Balogh Arthur.
139. **Latin stílisztika.** Irta Dr. Cserep József.
- 140—141. **Polgári perrendtartás.** Irta Dr. Pajor Ernő.

 A vállalat folytattatik.